

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Denis Žernov

Zdroje problémů identity ukrajinských elit

Sources of the Ukrainian Elite's Identity Problems

Praha 2011

vedoucí práce: PhDr. Emil Voráček, DrSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V **dne**

Podpis autora

Abstract

This thesis addresses identity issues of the Ukrainian elites using two parallel Ukrainian narratives. In search for conflict lines, we look at 20th ct. milestones which played a major part in the formation of the Ukrainian elites. An emphasis is placed on the modernization of Ukrainian society in 1920s and 1930s. We also analyze the impact of these two Ukrainian narratives on the formation of the Soviet nation using strong historical ties between the Ukrainian and the Russian nation. These ties still have an impact on the formation of Ukrainian identities; however, the conclusion of this thesis suggests that it will be possible to assess the definite shape of the Ukrainian identity only after a new supranational identity – similar to the Soviet one – has been shaped.

KEY WORDS: ELITES MODERNIZATION NARRATIVE IDENTITY RUSSIAN UKRAINIAN SOVIET

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá problémy identity ukrajinských elit a využívá k tomu dvou paralelně existujících ukrajinských narativů. Při hledání konfliktních linií prochází klíčové momenty 20. století, které sehrály zásadní roli ve formování ukrajinských identit. Velkou pozornost věnuje modernizaci ukrajinské společnosti ve 20. a 30. letech 20. století. Také se zabývá tím, jak silný vliv mělo formování sovětského národa na tyto dva ukrajinské narativy, využívaje k tomu těsných historických vazeb ukrajinského a ruského národa. Tyto vazby stále ovlivňují formování ukrajinských identit, ale v práci se dochází k závěru, že definitivní podobu ukrajinské identity bude možno posoudit teprve po zformování nové nadnárodní identity, analogické sovětské.

KLÍČOVÁ SLOVA: ELITY MODERNIZACE NARATIV IDENITIA RUSKÝ UKRAJINSKÝ SOVĚTSKÝ

Obsah

1. Úvod	7
2. Několik metodologických úvah o problematických aspektech při rozlišování (nejen) současných ukrajinských identit především na základě vnímání historické narace	11
2.1 Negativní a pozitivní dominanta „ukrajinství“ jako následek procesu disimilace	12
2.2 Nedokončená modernizace carského Ruska – přerušena válkou?	25
3. Konečná krystalizace ukrajinského nacionálního projektu v masách a superetnický sovětský projekt	30
3.1 Chvylevizm a Volobujevšina – ideologické argumenty pro budoucí ukrajinskou samostatnost a reakce „mlčící většiny“ na politiku „korenizacii“	34
3.2 Ukrajinský národní projekt v rámci superetnického projektu Sovětského, přelom 20. a 30. let a „Velký skok“	40
3.3 Utvrzení Sovětského projektu – identita sovětského člověka	42
4. Neúspěch sovětského projektu - transformace elit komunistických v postkomunistické a jejich odraz (nejen) v současné ukrajinské společnosti	48
4.1 Předpoklady transformace ukrajinských elit	48
4.2 Otázka úspěšnosti a dilema (re)integrace	53
5. Závěr	61
6. Použitá literatura	64

Seznam zkratk

KSR(b) – Komunistická strana Ruska (bolševiků)

RSFSR – Ruská sovětská federativní socialistická republika

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

Ukrajinská SSR – Ukrajinská sovětská socialistická republika

UV VKS (b) – Ústřední výbor Vsesvazové komunistické strany (bolševiků)

USD – (United States dolar) americký dolar

WTO – (World Trade Organization) Světová obchodní organizace

1. Úvod

„Podstatou národa je, aby všichni sdíleli mnohé a také aby všichni leccos zapomněli.“

Ernst Renan

Nezávislé Ukrajinské republice už je dvacet let, ale po celou dobu nezávislosti pokračují neutuchající spory, nejen o tom jak má mladá republika vypadat, ale i kam má směřovat. Vymezování (či dokonce hledání?) „národních kořenů“ a národní identity má široký kontext, přesahující formální zděděné státní hranice a stále není u konce...

Jedním z nejvážnějších témat je vztah k Ruskému světu¹ a ovlivňování ukrajinské identity nadnacionální identitou všeruskou a také (post)sovětskou. Symbolickým příkladem tohoto ukrajinského dilematu jsou také názvy dvou knih, jež samy o sobě napovídají mnohé. První napsal druhý prezident Ukrajiny Leonid Kučma a jmenuje se *Ukrajina - ne Rossija* (Ukrajina není Rusko) a druhou ukrajinský profesor S. N. Sidorenko *Ukrajina tože Rossija* (Ukrajina, je také Rusko). Jak je vidět, problémy ukrajinských identit nejsou záležitostí dvoustrannou, na vrcholu „pomyslného

¹ Jak upřesňuje A. V. Marčukov, „pod pojmem **Ruský svět (Russkij Mir)**, v tomto případě, chápeme určitý civilizační, kulturně psychologický, nábožensko etnický a hospodářský organizmus společenství, ke kterému patří nejen Rusové dle současného chápání tohoto slova (tj. dříve pojmenovávání Velikorusové), ale také Bělorusové a východní Ukrajinci (v širším pojetí se k Ruského světu nepřičítají podle etnické kategorie, ale na základě kulturní sebeidentifikace a vnímání okolního světa – skrz ruský jazyk a kulturu – což tuto definici rozšiřuje na většinu postsovětského prostoru tzv. blízkého pohraničí – D. Ž.). Díky vlivu mnohých faktorů si většina těchto lidí stále uvědomuje (nebo podvědomě cítí) příslušnost k tomuto Světu, a proto jejich sociální chování a reakce na krizi konce 20. století je v mnohém stejná“. [Marčukov, 2006, s.5]. Krizí je, samozřejmě, myšlen rozpad SSSR, takže V. V. Putin svým výrokem o rozpadu SSSR, jako největší geopolitické katastrofě 20. století, pouze vyjádřil to, co si myslela ta „pověstná mlčící většina“. Ještě dodejme, že v rámci Ruského světa stále probíhá intenzivní komunikace v médiích. Kde můžeme rozpoznat vazby společného pomyslného společenství „Ruského světa“ (zejména internet, televize a filmy – především ty starší z sovětských dob, které jsou společnou bází a „nostalgičskou klasikou“ pro celé Společenství nezávislých států), k čemuž ještě musíme připočítat osobní, příbuzenské a rodinné kontakty, jež byly sice novými hranicemi ztíženy, nikoliv však narušeny. Teritoriálně bychom měli Ruský svět umísťovat především na území s největším počtem ruské etnické kategorie: Ruské federace, Ukrajiny, Běloruska, severního Kazachstánu, Podněstří a částečně Pobaltí, ale nejdůležitějším prvkem je právě pokračující vzájemná komunikace obyvatelstva, na jejímž základě stále existuje jednotné kulturní a pomyslné společenství.

trojuhelníku“ vzájemných vztahů ukrajinských identit zde stále existuje nadnacionální apel všeruskosti. Není snadné proklouznou mezi „skyllou“ nacionálních vášní a „charybdou“ každodenní reality, proto při výzkumu této problematiky musíme postupovat velice obezřetně.

„Nacionalismus (respektive národ – D. Ž.) můžeme považovat za základní identitu určující status, udržující současný moderní světový řád a opírající se na strukturu suverénních států.“ [Miller, 2007] A právě otázka národa (respektive národní jednoty) a otázka vnímání suverenity ukrajinské státnosti jsou klíčovými faktory (minimálně ve politické snaze k mobilizaci mas) v diskursu ukrajinských narativů, ovlivňujícím jednání politických a „národních“ aktorů a jejich snahy k jeho monopolizaci.

Nikdo už nepochybuje, že ukrajinský národ – přesněji ukrajinská národní identita – je nezpochybnitelnou skutečností, ovšem na území Ukrajiny stále existují dva hlavní paralelní nacionální narativy, jež se liší především ve vnímání a interpretaci historických a symbolicko kulturních atributů své etnické identity. Což se projevuje také na úrovni sociálně ekonomické a politické (v případě politickém – nacionálním diskurzu² jsou nejvíce ambivalentní) a ukazuje, že formování „jednotného národa“ stále není u konce, a také se zdaleka liší od ideální představy těch, jež sami sebe považují za Ukrajince. Z toho důvodu je velmi důležité si ujasnit zdroje této dichotomie identit. Kdy tato dichotomie začíná zásadně ovlivňovat identitu mas (fáze C podle M. Hrocha) a kdy, tedy, přestává být čistě „záležitost elit“.

Tento vztah je dále komplikován tím, že moderní ukrajinské národní hnutí – podle klasifikace Antony D. Smitha jej můžeme také nazvat etnickou kategorií³ – vzniklo

² Zde bych chtěl parafrázovat upřesňující poznámku Arkadija Millera [Miller, 2000, s.17], která v našem případě relativizuje rozdíl termínů nacionalismus a národ – nacionalismus a nacionalistická politika – z hlediska našeho výzkumu nenesou tyto pojmy v sobě normativní hodnocení. Za nacionalisty budeme považovat ty, kdo se účastní nacionalistického diskurzu, přesněji, snaží se přijmout a interpretovat tak či onak kategorii národních zájmů a národa jako symbolických hodnot. Z tohoto důvodu nás budou především zajímat ty interpretace národní identity a symbolických hodnot, které mají vliv na daný narativ a mají příznakově etnosymbolickou sebeidentifikační funkci.

³ **Etnickými kategoriemi** „jsou lidské populace, které alespoň někteří lidé zvenčí pokládají za oddělená kulturní a historická seskupení. Takto označované populace však v dané době mohou mít malé sebevědomění, pouze vágní vědomí toho, že tvoří oddělenou kolektivitu.“ [Smith, 2003] Osobně bych ještě dodal ještě jedno upřesňující rozlišení – pojem etnikum ještě v sobě **nenese nacionální konotaci** a není identické s pojmem národ a z hlediska nacionálních narativů – symbolických hodnot jej považuji za bezpříznakové.

procesem **disimilace** z většího superetnického všeruského celku, jehož formování v rámci nového nacionálního paradigmatu, které začalo v druhé polovině devatenáctého století, bylo přerušeno první světovou válkou a válkou občanskou. Musíme také dodat, že neméně důležitou roli zde hrála jak polská, tak německá intervence na území současné Ukrajiny v první polovině dvacátého století.

Utváření a modernizace, jak z hlediska nových sociálně kulturních paradigmat, v rámci nové komunistické ideologie, tak v rámci nových vztahů na základě industrializace a urbanizace mělo zásadní roli na formování nových národních identit na postsovětském prostoru. Co se týče Východoslovanských národů – Bělorusů, Rusů (Velikorusů) a Ukrajinců (Malorusů), zde nedokončený projekt utváření superetnického společenství (projekt všeruského národa) do jisté míry pokračoval v rámci projektu společenství sovětského. Což v mnohém předurčilo podobu nových států a státních národů po rozpadu Sovětského svazu, včetně jejich „dětských nemocí“, kterých se dodnes plně nezbavily.

„Národ (a národní identita – D. Ž.) se může považovat za uskutečněný, pokud se jeho obraz a jeho rysy stanou symbolickými hodnotami pro celý nebo většinu daného kolektivu, kdy jeho členové budou vnímat sami sebe v okolním světě vzhledem k příslušnosti k němu.“ [Marčukov, 2006, s.24] Ovšem Andrej Marčukov doplňuje, že výsledné podmínky záleží také na tom, zda-li (a na kolik) konečný výsledek odpovídá „ideální podobě národa“ a nakolik národní budovatelé považují tento výsledek odpovídající svojí původní ideální představě⁴

Nedomnívám se, stejně jako Miroslav Hroch, že národ je pouhým kulturním konstruktem, invencí, kterou mohl kdokoli a kdekoli libovolně uvést do života tím, že vyhlásí nacionalistická hesla. *„Konstrukt národa mohl dosáhnout úspěchu jen za určitých podmínek sociálních, politických a kulturních, které působily nezávisle na přáních a ideálech „nacionalistů.“* [Hroch, 2009, s.8]. Mezi tyto určité podmínky, působící nezávisle na přáních a ideálech nacionalistů, jež odlišují daný etnický kolektiv

⁴ Tuto ideální představu Andrej Marčukov nazývá také „**nacionálním fantomem**“, Anthony D. Smith ji nazývá **ethnie**, přitom nacionální fantomy soupeří nejen v rámci jednoho národa. Ukrajinskou identitu ovlivňují polský a především všeruský fantom, v rámci kterých a proti kterým se formovala.

od druhého, Andrej Marčukov je pojmenovává objektivními faktory etnického společenství (mezi tyto příznaky řadí: jazyk, území, sociokulturní a psychologický typ a národohospodářské zvláštnosti), které jsou příznakové v tom smyslu, že odlišují daný etnický kolektiv od jiných. Ovšem je potřeba zdůraznit, jakým způsobem nabývají své „příznakovosti“. „...ani jeden z těchto objektivních faktorů, ani všechny tyto příznaky dohromady, sami o sobě nehrají rozhodující roli při formování národní identity. Jazyk, etnický původ, náboženské vyznání, kultura a obývané území se stanou skutečně objektivními příznaky daného společenství pouze tehdy, když se ve vědomí každého jednotlivce, ve vědomí skupin obyvatel a společnosti jako celku stanou subjektivními symbolickými hodnotami. Takovými hodnotami, kdy ukrajinský jazyk je něčím víc, než prostředkem k dorozumění. Kdy boršč a špek je vnímán nikoliv jako pouhé jídlo, ale jako atributivní hodnota určitého společenství. Kdy se gopak chápe nikoliv jako pouhý národní tanec, ale jako jakási nacionální filozofie, přitom filozofie bojová, usměrněná k zápasu s vnějším (nacionálním) nepřitelem.“ [Marčukov, 2006, s.24].

Na území současné Ukrajiny existují dva „nacionální fantomy“, dvě národní identity, které naplňují tyto výše jmenované objektivní faktory rozdílnými subjektivními symbolickými hodnotami. Způsob jakým obě ukrajinské identity nabývaly, v průběhu historického vývoje, svých subjektivních symbolických hodnot představuje zdroj problémů, se kterým se Ukrajinci potýkají dodnes. „Národnost či – jak by někdo vzhledem k čelným významům tohoto slova raději říkal – národní identita je stejně jako nacionalismus určitým druhem kulturního artefaktu K tomu abychom těmto artefaktům správně porozuměli potřebujeme pečlivě zvážit, jak se historicky zrodily a jakým způsobem se s postupem doby měnily jejich významy a proč dnes poskytují tak hlubokou emocionálně založenou legitimitu.“ [Anderson, 2003, s.242]

Právě alespoň schématické zmapování této dichotomie symbolických hodnot si kladu za nejdůležitější cíl této práce, aby se dali představitelé obou skupin snadněji identifikovat, vzhledem ke stále pokračujícímu a měnícímu se procesu formování ukrajinské identity. Přitom nesmíme zapomenout na „třetí superetnickou stranu trojúhelníku“, jejíž potenciál dnes stále zůstává nevyužit. Všeruský nadnacionální apel se po krachu své sovětské podoby stále nachází v „pasivním stavu“. Jestli ale bude „aktivizován“, zcela změní pravidla a prostředí, v němž se moderní postsovětské národy formují. Pokud se tak stane, bez znalosti historie utváření a vymezení ukrajinské identity, může případný pozorovatel zůstat zcela dezorientován.

2. Několik metodologických úvah o problematických aspektech při rozlišování (nejen) ukrajinských identit především na základě vnímání historické narace

Za velmi důležité z hlediska metodologie považuji ujasnění problematiky vymezení hranic výzkumu, protože nejen teritoria „ideálních vlastí“, ale např. geografické, administrativně-státní hranice a etnického osídlení konkrétních oblastí, to vše jsou relativní proměnné a jejich výčet může být obrovský. Arkadij Miller [Miller, 2006, s.14-32] upozornil na ambivalentnost těchto faktorů. *„Řeka může jak spojovat, tak oddělovat. Hranice administrativních celků se mohou měnit. Etnická společenství se mohou měnit. Za prvé zde probíhají procesy migrace a asimilace (a také disimilace, což je v našem „ukrajinském“ případě obzvláště důležité – D. Ž.). Za druhé, etnická společenství nejsou kompaktně usídlena na pevně ohraničeném území atd. ... Proto klíčovou otázkou je, podle jakých kritérií se bude vybírat? Tato problematika je především aktuální pro carské Rusko⁵, kde dřívější hranice feudálních formací hrály mnohem slabší roli, než tomu bylo na území Svaté říše římské.“* [Miller,2006, s.18]

V současnosti jsou nacionální narativy na postsovětském prostoru v podstatě narativy založenými na metodice regionálního přístupu, tj. **ze státního celku se vyčleňuje region s retrospektivním využitím hranic moderních států, které tehdy neexistovaly.** Arkadij Miller kritizuje [Miller,2006,s.14-32] přístup k národně-historickým narrativům, který je stále ve své většině nepokrytě teleologický, silně ideologizovaný a slabě přizpůsobený k vysvětlování logiky jevů a dějů, jež probíhaly v carském Rusku (respektive nejen v něm, ale i v Sovětském svazu), které v jejich pojetí představuje jakousi „vnější“, cizí sílu a není předmětem zájmu, ale kontextem a pozadím ilustrujícím „zrání národa“ a národního státu. Teleologičnost tohoto přístupu se často spojuje s uvědomělým a ještě častěji neuvědomělým primordialismem, který je mezi odborníky mnohem více rozšířen, než se obecně připouští.

⁵ Rád bych, v tomto případě, konkretizoval termín carské Rusko (Rossijskaja Imperija), tento termín se užívá pro období 1721– 1917, tedy poté co se v roce 1721 Petr I. Veliký prohlásil Imperátorem.

Jako jeden z příkladů Arkadij Miller uvádí současnou praxi, kdy se současné názvy národů používají bez jakýchkoli upřesnění a komentářů při popisu sociální reality, nejen v devatenáctém století, což už je samo o sobě problematické, ale týká se to i mnohem starších historických období i těch případů, kdy se procesy formování nacionálních, etnických a konfesijních identit a výsledky těchto procesů mohly výrazně lišit.

Což je velmi aktuální právě i ve „vnitřním“ ukrajinském diskursu, nejen co se týče období carského Ruska nebo Sovětského Svazu, ale i současnosti.⁶ Můžeme říci, že to platí pro všechny státy v postsovětském prostoru, včetně Ruské federace. Arkadij Miller podotýká, že se v současnosti z ruské historiografie a zejména z ruských učebnic vytrácí historie těch území, které nejsou součástí území Ruské federace.

„ Carské Rusko jako stát, se svými vojenskými vítězstvími, s reformami prováděnými centrálním byrokratickým aparátem atd. sice zůstává součástí narativu, ale polyetnicita jako součást charakteristiky carského Ruska je v současných ruských učebnicích reprezentována v mnohem menší míře, než tomu bylo v třicátých a padesátých letech

⁶ Na Ukrajině existuje „přesah“ teritoriálního fantomu, u marginálních představitelů radikálních ukrajinských (respektive haličských) nacionalistů nárokuje si území tzv. „Velké Soborné Ukrajiny od Sanu k Donu“. Např. Jurij Šuchevič, syn nechvalně známého Romana Šucheviče kapitána wehrmachtu – zástupce velitele praporu Nachtigall (součást tzv. pluku pro zvláštní účely Brandenburg 800), a také zástupce velitele „ukrajinského“ policejního praporu 201 (Schutzmannschaft Battailon 201) – na mítinku nacionalistů ve Lvově 30.6.2010 prohlásil, že „Ukrajina si musí především získat zpět Kubáň(!)“. in <http://tsn.ua/ukrajina/sin-shuhevicha-zaklikav-vidibrati-v-rosiyi-kuban.html>

Tuto poznámku jsem uvedl jen pro zajímavost, abych ukázal možnosti rozsahu „ideálního území nacionálního fantomu“ z hlediska radikálního ukrajinského nacionalismu. Dodejme, že kubánští kozáci jsou skutečnými přímými potomky kozáků záporožských, ale mají zcela ruskou nacionální identitu i přes ještě zachovalé charakteristické „maloruské nářečí“, který ale sami považují za dialekt patois ruštiny (jak byl chápán v carském Rusku na počátku dvacátého století). [Šegoljev, 2004] Na začátku devadesátých let 20.století se ukrajinští radikální nacionalisté pokoušeli, zcela neúspěšně, o nacionalistickou agitaci na Kubáni (dnes Krasnodarský kraj Ruské federace). Těm kdo chtějí podrobně zjistit, jakým způsobem se potomci záporožských kozáků nakonec dostali na Kubáň, doporučuji následující knihu Alexandra Širokorada:

Ширококорд, А.Б.: Россия и Украина. Когда заговорят пушки... Москва. АСТ 2007, Глава 18. Как запорожцы оказались за Дунаем, а потом на Кубани

dvacátého století. (Samozřejmě se tím myslí především objem v učebnicích zahrnutého materiálu, týkajícího se nejrůznějších etnických skupin.)“ [Miller, 2006, s.20]

Přesvědčení o tom, že nacionální mýtus je stále legitimním paradigmatem popisu historie, a dodejme, že nejen historie, ale i legitimace politické a sociálně-ekonomické reality, dnes dominuje ve všech postsovětských republikách. *„Na konferenci v Černigově Rusko – Ukrajina: Dialog historiografií v srpnu 2002 jsem byl (Arkadij Miller – D. Ž.) překvapen reakcí drtivé většiny účastníků, nejen z Ruska a Ukrajiny, ale i ze Západu, na moje skeptické úvahy o vhodnosti využití nacionálního narativu v současné fázi rozvoje historiografií. Moji oponenti bránili koncepci postupného rozvoje (poetapnogo razvitija), podle které, předtím než se začneme zabývat dekonstrukcí nacionálních narativů, je především potřeba završit práci na jejich konstrukci. Tedy, musí se bezpodmínečně nechat proběhnout ta fáze, jež byla charakteristická pro nové státy, které vznikly po rozpadu dynastických říší v meziválečném období, kdy byl tento přístup dominantní po celém světě. Dnes je zastaralost takového přístupu zcela očividná.“ [Miller, 2006, s.21]*

Vzniká tak paradoxní situace, kdy výzkumníci postsovětského prostoru, kteří se nepřidrží primordialistického nacionálního narativu a jsou v tomto smyslu součástí světového mainstreamu, se stávají marginálními na vlastní akademické půdě, jež je sama marginální vůči světové historiografii. Arkadij Miller zavádí pro tento postup zavádí pojem **etnizace** – což je koncentrace na jednu etnickou skupinu (respektive národní narativ, někdy jako v případě Ukrajiny regionální verzi nacionálního narativu) při marginalizaci ostatních. Můžeme říci, že i pro světový mainstream to není stále zcela dořešená otázka, zajímavou diskusi na toto téma otevřel Mark von Hagen svým článkem „Does Ukraine Have a History?“⁷ I Miroslav Hroch nabádá k opatrnosti při využívání historických faktů při výzkumu aspektů nacionalismu bez náležitého kontextu. *„K častým omylům soudobého bádání patří, že redukuje význam historie pro formování národa na pouhé výsledky historického bádání, nejednou povrchně degradované na účelový výběr informací a jejich hodnocení podle aktuálních národních potřeb a zájmů. Takový pohled je jednostranný a navíc mylný, poněvadž opomíjí okolnost, že historii vnímali příslušníci formujícího se národa nejen prostřednictvím informací o minulosti, respektive v poloze kulturní či kolektivní „paměti“, ale také*

⁷ Hagen, Mark. Does Ukraine Have a History? in Slavic Review 54, no.3 (Fall) 1995

v podobě institucionálních a objektivně, tj. nezávisle na jejich přáních a představách, existujících reliktech minulosti. “[Hroch, 2009, s.64]

Otázka národní historie, jako oblasti o niž soupeří a nárokují si ji oba „nacionální narativy“, je z hlediska ukrajinského národního hnutí nejproblematictější. Podle mého názoru dokonce více než otázka jazyka, a právě proto hraje zásadní příznakovou roli v identifikaci jedné strany vůči té druhé.

Miroslav Hroch rozděluje případy „konstruování“ národních dějin na tři etapy [Hroch, 2009, s.181], či spíše mluví o třech typech postojů, které sice vznikaly následně, ale mohou existovat paralelně ve vzájemném střetávání, což je důležité i pro ukrajinské narativy. Nejdříve je to etapa odpovídající **romantické historiografii**, dále pak etapa **vědecké „pozitivistické“ historie** a konečně **etapa „revizionizmu“**, tj. kritické historické vědy, programově bojící mýty. K čemuž znovu dodáme, že ukrajinský „haličský“ a dnešní oficiálně státní velkoukrajinský narativ, vycházející z integrálního nacionalismu, ve své drtivé většině k třetí etapě ještě ani zdaleka nedorazil.

Ukrajinu podle klasifikace Hrocha můžeme zařadit mezi ty, *„jejichž středověká státnost, k níž se mohly vztahovat národní dějiny, byla zničena tak důsledně, že se dochovala jen v historických reminiscencích a mytologické „paměti“.* *V takové situaci bylo velmi obtížné určit hranici nárokovaného historického území a vůbec definovat, na čem byla založena představa o historické kontinuitě národní existence. Důsledkem toho bylo značné překrývání teritorií, na která si rozdílná národní hnutí činila nárok jako na prostor, v němž se odehrávaly dějiny. Tak to bylo možná i v ukrajinském případě. (Nikoliv možná, ale zcela určitě – pokud mluvíme o kyjevské Rusi a především o rusko-litevské státnosti, před vznikem polsko-litevské unie. Chci připomenout, že na území Velkoknížectví litevského ruština přestala být oficiálním státním jazykem teprve v roce 1697 – D. Ž). **Národní hnutí se nemohlo hlásit k žádné či téměř žádné kontinuitě s minulým politickým vývojem, a nemohlo tedy ani konstruovat tradici národní státnosti.**“⁸*

⁸ Tradice si, narozdíl od mýtu, činí nárok na kontinuitu s minulostí, není vzpomínkou na minulost, ale považuje samu sebe za její více méně organické pokračování. *„Mohla pochopitelně být založena na mýtu a obdobně jako v případě mýtu, nás především zajímá její role v dobovém kontextu. ... pak je ještě důležité upřesnit pojem invented tradition ... E.Hobsbawn, neoznačuje všechny tradice za vynalezené, ale rozlišuje invented a genuine old tradition, kterou najdeme ve všech společnostech. Vynalezená tradice je charakteristická zejména pro situace, kdy docházelo k rychlým společenským změnám.“* [Hroch, 2009 s.191] Tedy z hlediska ukrajinského národní hnutí mluvíme především o klíčovém období první poloviny

„Národní identita byla definována téměř výlučně kulturou a jazykem, což předem určovalo etnickou definici národní hranice (zvýrazněno mnou – D. Ž.) obvykle bez kompaktně usídlených cizích menšin. Dalším důsledkem byla znatelně slabší úloha historie a historického argumentu v národním hnutí.“ [Hroch, 2009, s.181]

O slabosti historického argumentu v rámci moderního ukrajinského establishmentu a politickém významu této otázky se zmiňuje také Mark von Hagen.

„Když se píše, jednoduše řečeno, zda má Ukrajina historii můžeme to vysvětlit tím způsobem, že jde o obyvatele a instituce, jež existují v rámci současného ukrajinského státu a mají svou historii ve smyslu životních zkušeností (lived experience), wie es eigentlich gewesen ist (jak to vlastně bylo – D. Ž.), tak jak na ně může odkázat každý z nás. Ale pokud si tuto otázku položíme ve smyslu, zda existují písemné záznamy této prožité minulosti, jež jsou široce uznávány a mají autoritu v mezinárodní vědecké a politické obci, tak odpověď už není tak jednoduchá ... ve své většině, anglo-americká, německá a japonská akademická centra nemají ukrajinskou historii jako samostatný vědní obor, (kromě několika málo zářných výjimek) ukrajinská historie neexistuje jako taková a výjimky jen potvrzují pravidlo. Kanadská vláda a kanadští obyvatelé – emigranti ukrajinského původu – sponzorují ukrajinskou historii a kulturu v Kanadě, ale objevuje se zde „nenormální“ situace, kdy skoro všichni badatelé ukrajinské historie jsou potomky Ukrajinců. A tato skutečnost umožňuje „mainstreamovým“ historikům mluvit o ukrajinské historické vědě jako o vědě „hledající kořeny“, jako o jistém druhu národní obrany nebo ospravedlnění...“

Naopak (zdůrazněno mnou – D. Ž.) pokud to srovnáme se situací ohledně ruské historie (tj. ruské historie jako vědního oboru v USA a anglojazyčném světě – D. Ž.), tam ruští badatelé emigranti byli už dávno nahrazeni a zaměněni generacemi amerických historiků neruského původu, a proto lze o ruské historii lze jen zcela výjimečně názor jako o historii hledající své kořeny“. [Hagen, 1995, s.658-659]

Podobná „situace hledání“ v rámci moderní Ukrajiny, kdy jak píše Mark von Hagen [Hagen, 1995, s.664], dnes v kontextu nedávno nabyté suverenity a nezávislosti

dvacátého století, jež porodilo celou řadu těchto *invented tradition*, které společně se zásadními geopolitickými a mocenskými změnami ve Světě „katapultovaly ukrajinství“ z marginálního a regionálně provinciálního fenoménu definitivně a bezalternativně do roviny skutečného etnického společenství – ukrajinského národa – a právě tyto *invented tradition* zde sehrály rozhodující roli.

se ukrajinští političtí lídři, společně s těmi, kdo vytvářejí veřejné mínění (opinion-shapers) a vědci se pokoušejí znovu tvrdit historičnost⁹ své státnosti s pomocí nových a zpětně rehabilitovaných narativů minulosti. Přitom „establishment“ akademické obce pociťuje politický tlak představitelů vládní moci (political leadership), jež mají pod kontrolou významné vládní pozice. Jelikož současní političtí lídři a politické strany pohlížejí do minulosti a co je důležitější apelují a snaží se národní paměť využít k upevnování legitimacy nových státních institucí.¹⁰ *Historie a historici jsou v tomto případě vyzváni k zásadní roli jako staatstragende Elemente. Na druhé straně je na historiky (a na elity, především ty kulturní jako celek – D.Ž.) vyvíjen tlak i zezdola, odkud přichází dlouho potlačované a nedávno znovuobjevené proudy nacionalismu a antisovětiismu* [Hagen,1995, s.664-665].

⁹ Zejména pro současnou oficiální-státní velkoukrajinskou naraci s jejím primordialstickým charakterem stále platí, to co hrálo roli v století devatenáctém, tj. historie národa patřila k základním argumentům, jichž se užívalo jak při snahách o národní mobilizaci (i občanskou a národní výchovu) vlastní národní pospolitosti, tak při zdůvodnění práva etnické skupiny na národní existenci. „*Mít dějiny, které jsou nezpochybnitelné, stále ještě znamená existovat v historické kontinuitě jako nezpochybnitelných celek*“ [Hroch, 2009, s.168-169], což na „poli sebeidentifikace“ ukrajinské společnosti, která nezapomínejme vznikla procesem disimilace je nejslabším argumentem jak pro „ty zevnitř“, tak i pro „ty z vnějšku“.

¹⁰ Právě na začátku 90. let docházelo k situacím ad absurdum, kdy pod vlivem emocí a iracionality, jež vždy provází zásadní změny, jako transformace režimů po roce 1989, se na Ukrajině objevila celá řada pseudohistorických teorií národní historie a některé z nich se dokonce dostaly do učebnic pro základní a střední školy. Ukrajinská historička N.S. Bondarenko, ve své monografii o problematice ukrajinské historiografie tomu věnuje celou kapitolu pod názvem „Pseudovědecké verze původu ukrajinského národa a nacionální kvazimythologie“ (Псевдонаучные версии происхождения украинского народа и национальная квазимифология)

in Бондаренко. Н.С. Славянский этногенез и становление украинского народа. Феникс, Киев, 2007.

Dnes už intenzita těchto procesů není tak aktuální a fáze „romantismu“ už v kontextu celé Ukrajiny (a velkoukrajinského přístupu), sice pomalu, ale přechází k fázi „pozitivistického“ vnímání své minulosti (např. N. S. Bondarenko, J. V. Pavlenko a také K. Galuško – ale u něj přes celkový modernistický přístup k nacionální problematice nalezneme i silné prvky neuvědomělého primordialismu). A polární „romantické“ interpretace jsou už spíše záležitostí regionální (subetnickou – podle Lva Gumiljova). S tím rozdílem, že všeruská interpretace je nadregionální a nadetnická (superetnická – podle Lva Gumiljova), což ztěžuje její lokalizaci v jednom konkrétním regionu v rámci území (nejen) současné Ukrajiny.

Přítom Mark von Hagen podtrhuje, že musíme brát v potaz také bývalé aparátčíky komunistické strany, kteří objevili nacionální otázku, a včetně presidentů Leonida Kravčuka a Leonida Kučmy (čímž jako „nezúčastněný pozorovatel“ potvrzuje závěry ukrajinských a ruských autorů jako O. Buzina, S. N. Sidorenko, P. J. Mirošničenko, N. P. Mirošničenko, S. I. Akseněnko, A. V. Marčukov, J. Borisenjuk, I. V. Mihutina ...) také představitele kulturní inteligence, disidenty Olesje Honchara, Dmytra Pavlička a Ivana Dracha a ochránců lidských práv a disidentů, jako Vjačeslav Čornovil, Ivan Dziuba, Levko Lukjaněnko – tedy lidí, kteří tvořili jádro Ruchu.

Ovšem musíme brát v potaz to, že Hagenova pozorování ohledně dominance „zapadoukrajinského narrativu“ platí především pro Ukrajinu období prezidenta L. Kravčuka, už o něco méně L. Kučmy a také zcela jistě určité podobnosti můžeme nalézt během tzv. „nové oranžové vlny příchodu západních Ukrajinců k moci“ [Žiljcov, 2005] v období prezidenta V. Juščenka, ale svoji zásadní legitimační roli jako „staatstragende elemente“ nového ukrajinského státu a jeho vládnoucích elit si stále uchovává i za vlády prezidenta V. Janukoviče.

Po určité „stabilizaci“ ukrajinských regionů a nové ukrajinské státnosti ve vědomí jeho obyvatel se Ruch (a s ním spojená teorie Velké Soborné Ukrajiny jako příznak hrající roli nejen pro elity, ale i pro významnou část populace) omezil na západní Ukrajinu, především Halič (Lvovská, Ternopolská a Ivano-Frankovská oblast).

Jedním z principiálních rozdílů v ukrajinských narativech je právě otázka kontinuity s minulým historickým a politickým vývojem. **Jedni se cítí být dříve „trpícím“ národním hnutím, historicky nestátním „malým“ národem** (M. S. Gruševskij, I. P. Lysjak-Rudnickij, K. Galuško, O. Chavič, L. Kučma...), ale ti druzí (O. Buzina, S. N. Sidorenko, P. J. Mirošničenko, N. P. Mirošničenko, S. I. Akseněnko...) neodmítají nárok na společnou minulost s obyvateli ostatních bývalých sovětských republik (především Ruské federace a Běloruské republiky). **Tato část Ukrajinců (nemluvě o etnických Rusech) se cítila a cítí být součástí historického státního „vládnoucího“ národa a stále si zachovává jistou superetnickou (všeruskou či postsovětskou?) identitu.**

Proto zde někdy není snadné odlišit, zda se jedná o „ukrajinský-proruský“ narativ¹¹ nebo o narativ všeruský, do kterého bez pochyby můžeme zařadit i současný narativ ruský.

Ještě musíme upřesnit, že všeruský narativ nemusí vždy znamenat totéž, co oficiální narativ Ruské Federace s jeho deklarativní snahou uznat spíše kontinuitu s carským Ruskem (stejně jako na Ukrajině se tento faktor legitimace nejintenzivněji projevoval v první polovině devadesátých let dvacátého století) než se SSSR. Deklarativními tyto snahy nazývám proto, že za prvé nejsou naprosto dominantní v ruské (nemluvě o všeruské) společnosti (tj. zde hraje roli i pokus o legitimaci „nových“ elit a především o legitimaci rozdělení všesvazového majetku mezi postsovětskými státy) a za druhé vládnoucí elity Ruské Federace, z pochopitelných důvodů (opět především kvůli možnosti potenciálních restitucí), neuznávají právní kontinuitu s carským Ruskem.

Dichotomie ukrajinských narativů nás přivádí také k problému, jak máme hodnotit jevy jako „ukrajinizace a rusifikace“, jež už sami o sobě nesou normativní a symbolické hodnocení daných procesů. Samozřejmě to neznamená, že se máme zříci jejich užívání, ale je potřeba vždy brát v úvahu dobový kontext (jak z hlediska kulturně-politického, tak i sociálně-ekonomického, včetně možností horizontální a vertikální sociální mobility v daném společenství) a aktory, kteří se podíleli na tomto procesu.

„V každém případě je potřeba přestat si představovat interakci (v našem případě „ruskosti“ a „ukrajinství“ – D. Ž.) způsobem, kdy jedna strana představuje pasivní objekt, a i když aktivitu projevuje, tak pouze ve formě úsilí k rozvoji alternativní kultury a jazyka.“ [Miller, 2006, s.63]

¹¹ Hlavním odlišujícím příznakem této druhé ukrajinské identity a narativu je, podle mého názoru, důraz na kladné prvky ve vývoji a historii ukrajinského národa a uznání společného původu a společného nároku na minulost s Rusy (a Bělorusy). Kupříkladu anglosaští obyvatelé bývalých dominií britského Impéria, např. Australané a Kanaďané neodmítají společnou minulost s Brity, ale mají vlastní kladnou koncepci vývoje a netrpí „komplexem mladšího bratra“, jež vede k sebebičujícímu negativismu koncepce negativní, jenž místo tvorby nových intelektuálních a materiálních hodnot soustřeďuje energii společnosti k boji s chimérami vlastních představ neplnolenosti, a také k boji o monopolizaci národní identity v rámci jediné „správné“ verze – unitární Soborné Velké Ukrajiny...

Z hlediska optimálního přístupu k problematice je dle mého názoru lepší použití pojmů – asimilace, akulturace a v našem případě už zmiňovanou disimilaci.¹² Akulturace, narozdíl od asimilace, nenarušuje představy o skupinové sounáležitosti nebo nacionální identitě (respektive – symbolických hodnotách). „*Akulturace spočívá v osvojení nových kulturních modelů, jež byly převzaty v rámci kontaktů s jinými společnostmi. Asimilace je procesem spodoby, zapojení do nového společenství, získávání nového světového názoru, tradic a emocionální přichylnosti.*“ [Miller, 2006, s.58]

Ve skutečnosti černobílé situace absolutně násilné nebo absolutně dobrovolné asimilace jsou výjimečnými extrémy. Ve většině případů se agenti asimilace snažili zároveň s tlakem vytvořit i pozitivní motivaci.

Jak podotýká Arkadij Miller, „*dnes se po celém světě lidé učí anglicky dobrovolně, ale tato dobrovolnost je ve značně velké míře motivována dolarem, který funguje jako „cukr i bič“ zároveň. Motivace k ovládnutí ruského jazyka v carském Rusku, stejně tak i libovolného jiného dominujícího jazyka v jakékoli novodobé velmoci bylo v mnohém velmi podobné. Ovládnutí tohoto jazyka dávalo kvalitativně úplně jiné možnosti sociální mobility, tj. i vyšší výdělků a samotnou kariéru. Někdy na subjektivní úrovni mohly převládat i „altruistické“ motivy – zaujetí tou nebo onou kulturou. Tyto mechanismy mohly fungovat jak vztahené k „dominantnímu“ jazyku (zájem o vysokou německou, francouzskou a od 19. století ruskou kulturu), tak i ve vztahu k „nářečím“ (vernaculas). – např. sběratelé lidové slovesnosti a kultury.*“ [Miller,2006, s.62]

V tomto posledním případě mohlo dojít i ke změně národní identifikace jedince. Je ale jasné, že zájem číst literaturu světového významu v originále bylo (a i dnes je) zásadní motivací k výuce nového světového jazyka jen pro velmi omezený počet osob. Samotné zvládnutí onoho cizího jazyka je pouze „začátkem velké cesty“, která nutně nevede ke změně národní identity.

Je také na místě doplnit, že u asimilace musíme přihlížet k nestejnomyšlnému vývoji a časovému faktoru. Úroveň hospodářského růstu a s ním spojený stupeň sociální mobility a hospodářské integrace je nestejný.

¹² Diskusi na téma spojené s asimilací a akulturací, a také o moderní identitě, nacionalismu a státu v Ruské federaci viz. časopis Pro et Contra № 3(37) май –июнь 2007

Nerovnoměrný hospodářský růst ovlivňuje také nestejnou intenzitu sociální komunikace a má také vliv na efektivnost veřejné správy a její pronikání do každodenního života. Konkrétněji v našem ukrajinském případě musíme brát v potaz zejména území „Západní Ukrajiny“ (Halič, Volyň, Zakarpatí a Bukovinu), jež byly definitivně připojeny k SSSR po roce 1945 a na jejichž území neproběhla intenzivní politická, sociální a kulturní modernizace na základě socialistického modelu mobilizace mas (fáze C podle M.Hrocha). Čímž mám především na mysli „Velký Skok“, tj. kolektivizaci a industrializaci SSSR třicátých let dvacátého století.

Ještě je potřeba definovat klíčový proces pro ukrajinské národní hnutí, disimilaci. Pojem disimilace, který ve společenských vědách popisuje následky, jež má pro identifikaci jejich členů separatistická politika etnických a dialektických skupin postulující soběstačný národní status a odmítající sounáležitost s určitým rozsáhlejším společenstvím. V tomto případě se kulturní a jazyková vzdálenost ve vztahu k tomuto rozsáhlejšímu společenství uvědoměle a záměrně zvětšuje.

2.1 Negativní a pozitivní dominanta „ukrajinství“ jako následek procesu disimilace

Disimilace je zcela přirozeným procesem, ovšem disimilace může probíhat na základě jak kladné, tak záporné dominanty, tj. uznání nebo neuznání společné minulosti s rozsáhlejším společenstvím, z něhož se vydělilo. Na vytváření těchto dominant má vliv také to, nakolik realita odpovídá „ideální podobě národa“ a nakolik národní budovatelé považují tento výsledek za odpovídající svojí původní představě „ideálního nacionálního fantomu“. Frustrace z nesplněných očekávání obvykle vede k posilování dominanty negativní.

Napětí v ukrajinském národní hnutí, které muselo dokazovat právo na svoji existenci nejen „navenek“ Rusům (Velikorusům) v rámci všeruského projektu, ale zároveň, což je velmi důležité, „uvnitř“ také Malorusům, kteří se identifikovali právě v rámci (vše)ruského projektu. *„Společný původ (tj. Rusů a Ukrajinců – D.Ž), etnická, kulturní a jazyková blízkost, v jisté míře ztěžovaly vyčlenění samostatné ukrajinské identity jako antiteze identity všeruské, a dokonce ji dlouhou dobu zpochybňovaly (a zčásti dodnes zpochybňují). I přesto si ukrajinská identita nakonec vybojovala právo na svoji existenci, byl to ale těžký zápas, jenž spotřebovával mnoho času a sil, protože se stále musela dokazovat, i sobě samým, správnost a opodstatněnost hájených pozic.“* [Marčukov, 2006, s.110] To vše způsobilo, že ukrajinský narativ (respektive zpočátku narativ samostatného ukrajinského hnutí, vnímal realitu skrz prizma integrálního nacionalismu, jako hlavního měřítka všech a všeho, ve smyslu staré anekdoty, „jestli realita nedopovídá naším představám, tím hůř pro samu realitu“...) Utvářel se a byl založen na základě negace (záporné dominanty) všech svazků se společenstvím, z něhož vzešlo (jestli jej budete hodnotit jako ruské nebo maloruské, záleží na Vás, v tomto konkrétním případě zde nevidím principiální rozdíl). Tento postoj byl především naměřen na tu část **vlastní společnosti**, jež ukrajinskou identitu odmítla přijmout, respektive i po vzniku ukrajinského etnického společenství ji nepřijala na základě záporné dominanty, **ale v rámci dominanty kladné si vytvořila hierarchii hodnot nevyklučující kromě ukrajinské (etnické) zároveň i všeruskou (superetnickou) identitu.**

Velmi názorně lze princip této negativní dominanty pozorovat na příkladu citace z časopisu «Ukrajinska chata» 1912, č. 6: „*Pokud miluješ Ukrajinu, musíš obětovat svoji lásku k jiným geografickým názvům*¹³. *Jestli miluješ svůj jazyk, znamená to, že nenávidíš jazyk nepřítelů... Uměj nenávidět. Pokud mluvíme o Ukrajině, tak se musíme řídit jediným heslem – nenávisť k jejím nepřátelům... Obrození Ukrajiny je synonymem nenávisti ke své ženě moskovce*¹⁴, *ke svým dětem kacapčatům, ke svým bratrům a sestrám kacapům, ke svému otci a matce kacapům.*“ [Marčukov, 2006, s.110]

Tuto negativní dominantu popisuje, vzhledem k polovině devadesátých let dvacátého století (v podstatě to platí v současnosti – celkově se dá říci, že intenzita negativní dominanty se zvyšuje úměrně tomu, jak roste úspěšnost všeruského projektu - onoho „věčného damoklova meče ukrajinství“) i George G. Grabowitz. „*Tato záležitost je nejenom záležitostí legitimizace, ale i záležitostí přežití. Stále tu existuje a proniká v plné míře nejen do kulturních a politických poměrů, ale také do vědy. „Ukrainoznavstvo“ se opět posiluje ve formě polemiky a prosazování sebe sama, nikoliv v touze po sebeuplatnění a přezkoumání sebe sama* (podtrhnuto mnou – D. Ž.). *Namísto vytváření nových hodnot je úkolem autora stále jen to popírání, omlouvání a dokazování, jak praví starý sovětský vtíp, že nejste velbloud...*“ [Grabowitz,1995, s.681]

¹³ Všimněte si této „geografické“ aluze, předtím než se slovo „ukrajina“ stalo symbolickou hodnotou, bylo toponymem – okrajinou, okrajem – tedy pohraničím. I dnes se způsob, jakým se vnímá původ „této symbolické hodnoty“, můžeme považovat za jeden z příznaků k rozlišení ukrajinských narativů. Mimochodem, oba ukrajinské narativy nejčastěji připisují první netoponymické užití názvu „Ukrajina“ Polákům – Janu Nepomucen Potockému (1761– 1815) v díle *Fragments historiques et géographiques sur la Scythie, la Sarmatie et les Slaves*, vydaném roku 1796 v Paříži a Tadeuszi Czackému (1765–1813) v díle *O nazwiku Ukrainy i poczetku kozakow*, vydaném ve Varšavě v roce 1843.

¹⁴ Slova „kacap“ a „chochol“ se stále používají i v **současném slangu**, tak sami sebe navzájem s pejorativním nebo ironickým nádechem pojmenovávají, zdůrazňují, i v současnosti (!) Ukrajinci (chochly) a Rusové (kacapy). Mimochodem Bělorusové mají v rámci toho vnitřního označování třech bratrských národů také svoje „lidové“ pojmenování „buljbaš“. **Jak je vidět z citátu z roku 1912, ukrajinské národní hnutí za kacapy tehdy označovalo pouze Malorusy (tj. tu část „protoukrajinské“ etnické kategorie jež se odmítla identifikovat na základě negativní dominanty)**, a za moskali byli tehdy označováni jen Velikorusové. Už sama o sobě, taková „vnitřní“ identifikace napovídá o síle vnitřního napětí mezi samotnými „Ukrajinci“.

Tato narace, těch, kteří „svoje ukrajinství“ považují za natolik důraznou „subjektivní symbolickou hodnotu“, že své území vidí jako „nedělitelnou, sobornou Ukrajinu, sice už ne „od Sanu k Donu“¹⁵ – přesněji vzhledem k současné oficiální ukrajinské státnosti ohraničené územím bývalé Ukrajinské SSR je nacionálním fantomem – „monoetnická“ Velká Ukrajina, a právě nemožnost jejího uskutečnění způsobuje nárůst frustrace, jež vede k nárůstu efektu negativní dominanty...

Mimochodem Oleg Chavič, Haličan, odmítá toto velikoukrajinské pojetí, **ale na základě pozitivní dominanty** - principiální odlišnosti Haličanů a celé Západní Ukrajiny od té Východní¹⁶, formuluje princip autonomizace a separace Západní Ukrajiny od škodlivých vlivů Ukrajinců „Velké Ukrajiny“, což je přímý protiklad dnes dominující nacionální „velkoukrajinské“ ideje, jež je využívána k legitimizaci jednotné Ukrajiny v dnešní podobě i vládnoucími postsovětskými elitami. Tuto velkoukrajinskou ideu krátce zformuloval haličský spisovatel Jurij Andruchovič [Че, 2011, №3(542)]:

Halič nemůže existovat odtrhnutá od Velké Ukrajiny. Prostě proto, že tímto způsobem přijde o svoji velkou misi a tím o smysl své existence. Přijde o to, co ji právě dělá Haličí. Tato mise spočívá v tom, že Ukrajina musí mít hlavní město v Kyjevě, musí zde existovat různorodost regionů a území. Halič, to je taková bašta, někde tam na Západě, jež je předurčena udávat určitý trend, ale uskutečňovat jej za pomoci „schidnjakiv“ (tj. Východních Ukrajinců – D. Ž.).

Jak vidíme, klíčovým prostorem pro formování obou narativů (zde mám na mysli „velkoukrajinského a všeruského“) je území především tzv. Velké Ukrajiny, a nikoliv

¹⁵ „неподільну, соборну Україну від Сяну до Дону“ – kde soborná označuje „symbolickou hodnotu“, naprostou unitární jednotu Západní a Východní Ukrajiny v radikální formě integrálního nacionalismu.

¹⁶ Haličan Ukrajinec Oleg Chavič tvrdí [Че, 2011, №3(542)], že západním Ukrajincům (i v rámci Západní Ukrajiny vyděluje zakarpatské Rusíny, obyvatele Volyni a Podoljia – ale pouze jako subetnika západních Ukrajinců Haličanů), kterým „**je naprosto cizí tradice Maloruska** (historická Levobřežní a Pravobřežní Ukrajina) **a Novoruska**“ (Novorusko je obecně to, co se dnes považuje za jihovýchod Ukrajiny a Krym, konkrétněji do něj řadíme současnou Luganskou, Doněckou, Chersonskou, Nikolajevskou, Oděskou a Kirovogradskou oblast). Oleg Chavič odmítá pokus vytvořit Velkou Ukrajinu jako nemožný a způsob jakým se pokouší (nejen) jeho haličští krajané provádět tuto politiku považuje za **neméně iluzorní a totalitní** než ta, jež byla prováděna v SSSR vůči západním Ukrajincům. Tento pohled je (zatím) populární jen u haličské inteligence a podle klasifikace M. Hrocha, jej můžeme označit za fázi B moderního haličského autonomistického národního hnutí.

území tzv. Západní Ukrajiny, která nemohla a nemůže reálně hrát roli integrujícího politického a kulturního centra celé Ukrajiny, i přes deklarativní nárok nazývat se „ukrajinským Piemontem“ (nemluvě o početné zapadoukrajinské diaspoře v USA a Kanadě).

Zajímavým svědectvím vývoje „ukrajinského nacionálního fantomu“ a toho, že dichotomie negativní dominanty Ruthenů ukrajinců a pozitivní Ruthenů moskvofilů existovala před rokem 1914 i v Haliči, je článek haličského Rusína moskvofila I. I. Tjoroča, který v roce 1939 napsal článek Ukrajinizace Haliče¹⁷ o připojení Západní Ukrajiny k Ukrajinské sovětské socialistické republice:

„Veškerá tragičnost haličských Ukrajinců spočívá v tom, že oni chtějí připojit Velkou Ukrajinu – třicet pět miliónů – k malé „Západní Ukrajině“ (tak začali nazývat Halič po první světové válce) – ke čtyřem miliónům. Tedy, obrazně řečeno, chtějí přišít kožich ke knoflíku, nikoliv knoflík ke kožichu. Více či méně polovina z nich, to znamená ti z nich, kteří nebyli Poláky a Němci přemístění v ukrajinství a od dávných dob se považují za Rusy (respektive Rusíny rutheny, Rusy-Руськие píšící se často s jedním s – D. Ž.), nikoliv za Ukrajince – a k tomuto termínu se staví s odporem, jako k cizímu a vnucenému pomoci násilí. Oni se vždy snažili spojit nikoliv s Ukrajinou, ale s Ruskem – s Rusí, se kterou společně žili v jednotném státním a kulturním životě před porobením. Z dalších dvou miliónu Haličanů, kteří sebe nazývají tímto termínem, násilně zavádným Němci, Poláky a Vatikánem, je potřeba odečíst ty slušné z uvědomělých a neuvědomělých Ukrajinců, kteří nejsou fanatiky a kteří, pokud jim to bude řečeno, opět začnou pojmenovávat sami sebe jako Rusy nebo Rusíny. Zbývá tedy celkem asi půlmiliónu „zavzatušcích“ („horlivých“ – D. Ž.) Haličanů, kteří se snaží naočkovat svoje ukrajinství (tedy nenávisť k Rusku a všemu ruskému) třiceti pěti miliónům ruských lidí Jižního Ruska a s pomocí této nenávisti vytvořit nový národ, knižní jazyk a stát.“

¹⁷ Тєрох, И. И. Украинизация Галичины

2.2 Nedokončená modernizace carského Ruska – přerušena válkou?

Možnosti, které měly a mohly využít elity carského Ruska v devatenáctém století k vytvoření všeruského moderního národa (ovšem identifikace trojjediného národa nebyla jen nacionální, stačí si vzpomenout na uvarovskou trojici – Samoderžavije, Pravoslave i Narodnostj), byly omezeny zpomalenou a nerovnoměrnou modernizací a neefektivností státní správy. Slabost státní správy automaticky vedla k nedůsledné integrační politice, která se od základu měnila nejen s výměnou panovníků, ale i general-gubernátorů. Tím se zčásti vysvětluje neexistence jednotného pohledu v otázkách a úkolech, směrech a prostředcích k integraci do moderního nadnacionálního projektu, jak ve vládnoucích kruzích, tak i v celé společnosti, což bylo v mnohém spojeno s odmítáním carského Dvora upustit od dynastické logiky – kdy se právě zdůrazňovala především tradiční nenacionální legitimace carské moci. Samotnou nutnost cílevědomého úsilí asimilace jako takové si začali uvědomovat teprve v druhé polovině devatenáctého století, které bylo tím nejpříznivějším obdobím k splynutí východoslovanských etnických kategorií (Bělorusů, Malorusů a Velikorusů) ve všeruské národnosti – tzv. první pokus Všeruský projekt (projekt Boljšoj ruskoj nacii – podle Arkadije Millera). Navíc se státní politika nemohla opírat o „frondující“ inteligenci. Co byste čekali od těch, kdo upřímně tleskal teroristickým útokům narodníků na představitele vlastní státní správy?

„Pro pozdní období carského Ruska byl problém odcizení vzdělané společnosti od státu velmi aktuální. Nacionalistická politika nebyla v tomto případě výjimkou. Tvrzení o slabé koordinaci státní politiky a společenských iniciativ ve sféře rusifikace je zcela oprávněná. Mnozí současníci poukazovali na slabý asimilační potenciál ruské společnosti jako celku. Historici s tímto také většinou souhlasí a snaží se zjistit příčinu toho stavu. Někteří předpokládají, podle mě správně, že je potřeba mluvit nikoliv o ruském nacionalistickém hnutí jako o už organizované síle, ale spíše o ruském nacionalistickém diskurzu, který se v 19. století postupně prosazoval ve společnosti, ale nevedl až do začátku 20. století nevedl ke vzniku politických struktur. Jestli zde existuje možnost rozlišovat nacionalismy na „silné“ a „slabé“, pak bude ruský nacionalismus (počátku 20. století – D. Ž.) spíše patřit k těm slabším i v „politickém“, i v „emocionálním“ rozměru.“ [Miller, 2006, s.68]

Jak zdůrazňuje Arakdij Miller, Aleksandr Širokorad, Vladimir Leontjev a celá řada dalších historiků, zřejmou osobitostí carského Ruska v porovnání s britskou, francouzskou a španělskou říší je jeho kontinentální charakter, absence „velké vody“ mezi centrem a periferií. Dále souhlasím s Arkadijem Millerem, že při srovnání s dalšími kontinentálními říšemi problémy vztahů mezi ruským nacionalismem a carským Ruskem se objevuje celá řada nuancí, které by se měli brát v potaz. Při všech svých problémech v 19. století carské Rusko pokračovalo v teritoriální expanzi a zachovávalo si dostatečnou úroveň vojenské síly, ekonomického potenciálu a víry v budoucnost, což dělalo diktát cizích mocností a rozpad carského Ruska spíše hypotetickou hrozbou, nikoliv faktorem každodennosti, jako to bylo u Osmanské říše.

Od Habsburské říše se carské Rusko lišilo mnohem slabším vlivem feudálních tradic na strukturování prostoru impéria. Neexistovala zde pragmatická sankce, která by přesně určovala hranice „královských zemí a privilegia zemských šlechtických sněmů.“ Pouze Polské Království, Finsko a do určité míry Baltské země měly v určitých obdobích status porovnatelný s habsburskými korunními zeměmi, ale v Habsburské monarchii se hranice feudálních korunních zemí staly základem pro „teritoriální etnicizaci“ už v 19. století. V carském Rusku podobné procesy byly velmi omezené a teritorizace etnicity se s rozmachem rozvinula teprve na základě už poněkud odlišných principů až v období Sovětského Svazu.¹⁸

Zmínka o haličských Rusínech moskvofilch v předešlé podkapitole nás přivádí ještě k jednomu faktoru ve formování národa, k „historické náhodě“ či „historickému osudu“, neboli běhu historických událostí v měřítku překračujícím nacionální a teritoriální hranice...

¹⁸ Tyto, bezesporu, zajímavé procesy vzájemného ovlivňování Malorusů a Velikorusů si nepochybně vyžadují pozornost, ale jelikož projekt všeruského národa v rámci carského Ruska zůstal neuskutečněn, nejsou tématem této práce... Pro podrobnější informace o vzájemném ovlivňování ukrajinské, maloruské a všeruské identity v rámci carského Ruska odkazují na

Миллер А.И. Украинский вопрос в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX века) СПб. Алетея 2000

Михутина И.В. Украинский вопрос в России (конец XX и начало XXI века) Москва. Институт славяноведения РАН. 2003

„Někdo napsal, „že historie nezná kdyby...“ Pokud se budeme řídit tímto výrazem a nebudeme brát v potaz alternativní varianty průběhu historických událostí, tak se historik z vědce proměňuje v pouhého registrátora událostí. Adekvátní hodnocení historických událostí je možné pouze za podmínky důkladné analýzy možných alternativ ... nesmíme se jimi nechat unést... a začít vytvářet řetězec kauzálních událostí. V takovém případě prudce klesají pravděpodobnosti a historik se proměňuje ve spisovatele fantastické literatury...“ [Širokorad, 2003, s.243-244]

Nicméně právě adekvátní zhodnocení všech (respektive těch nejpravděpodobnějších) možností umožňuje mnohem lépe vidět potenciál a nedostatky toho výsledku, jenž se nakonec dostavil – ale i výsledek samotný je stále ovlivňován tím, co zůstalo neuskutečněno (někdy více, někdy méně, to už záleží na konkrétním příkladě). Anthony D. Smith [Smith,2003, s.281] uvádí, že v případě disimilace se (Smith tento proces nazývá štěpením nebo proliferací) ethnie může rozpadnout, *„ale i v takových případech však etnické společenství zůstává v jistém smyslu v nějaké podobě zachováno – je snad menší, případně se zdvojuje, nicméně je stále ve hře.“*

Podobný aspekt uznává i ukrajinský historik J. V. Pavlenko [Bondarenko, 2007, s.266], který píše o těchto potenciálech jako *„starých recesivních tradicích, jež obvykle nejsou zcela poraženy, protože za prvé jsou světonázorovým útočištěm lidí, jejichž mentalita nezapadá do dominujících stereotypů. A za druhé, dominující světonázorový systém už sám o sobě předpokládá jejich existenci, jako svoji určitou antitezi – vnitřního nepřítele“.*

„Obrovský význam pro vznik Ukrajiny měl náhodný sběh událostí, jež byly započaty první světovou válkou, rozpadem carského Ruska a občanskou válkou.“ [Marčukov, 2006, s.134]

Ovšem i náhodný sběh událostí neznamená, že se potenciální soupeři na vývoj událostí nepřipravovali. *Je velmi důležité také to, že během (první světové války – D. Ž.) sousední monarchie, Rusko, Rakousko-Uhersko a Německo – dříve velmi opatrně využívající etnickou kartu v soupeření mezi sebou, jelikož byly odsouzeny k vzájemné solidaritě díky společné účasti na děleních Rzeczospolité – teď plnou silou začaly využívat tuto zbraň, jež se ukázala být zbraní dvojsečnou. Můžeme říci, že výbušný růst nacionalismu na západním okraji (carského Ruska – D.Ž.) byl, obecně vzato, v mnohém důsledkem útrap totální války a částečně také díky nové politice soupeření monarchií mezi sebou. [Miller, 2006, s.173]*

Ještě jeden moment, nad kterým se chci pozastavit je právě situace Rusínů moskovofilů v Habsburské říši. Především v Haliči a Bukovině, jejichž rusofilství je automaticky dělalo politicky nespolehlivými, tj. velezrádci, odhaduje se, že během válečných let bylo v důsledku represí připraveno o život 60 000 haličských Rusínůmoskovofilů¹⁹.

Především byli internováni v koncentračním táboře Thalerhof (existoval od 4. 9. 1914 do 10. 5. 1917, kdy byl zrušen císařem Karlem I)²⁰. Dočasný internační tábor pro Rusíny moskovofily existoval také v letech 1914 – 1915 v Terezíně.

¹⁹ Číslo jsem převzal z doslovu M.B. Smolina ke knize představitele maloruské inteligence S. N. Šegoleva (М.Б. Смолин. История «украинского» сепаратизма после 1912 года до середины XX столетия. Дополнение к истории «украинского» сепаратизма, изложенного в книге С.Н.Щеголева, s. 460 in С.Н.Щеголева. История «украинского» сепаратизма. Москва. изд. Имперская традиция 2004). Šegolevova kniha byla poprvé (pochopitelně bez tohoto doslovu) vydána roku 1912 v Kyjevě coby Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма.

Její autor, jako mnoho Malorusů (kategorických zastánců jednotného a nedělitelného Ruska) v období občanské války bojoval v rámci bílého hnutí, byl jako kontrarevolucionář odsouzen kyjevským výborem Čeky a zastřelen 19. nebo 20. května 1919.

²⁰ Ve Lvově v letech 1924–1932 byl vydáván Талергофський альманахъ. Пропамятная книга австрійських жестокостей, изуверствъ и насилий надъ карпато-рускимъ народомъ во время Всемирной войны 1914–1917 гг. (под управлением А. И. Яськова)

Další vydání se dočkal v roce 1964 v New Yorku, díky podpoře průmyslníka rusínského původu Petra Semenoviče Gardy pod názvem: Военные преступления Габсбургской монархии 1914–1917 гг. Галицкая Голгофа. Издатель Peter S. Hard Lane. Trumbull Conn. USA, 1964. Toto vydání z roku 1964 je dostupné in <http://galich.org/>

Je potřeba říci, že v současnosti mimo Halič je toto téma aktualizováno jak proruským ukrajinským narativem, tak narativem všeruským. Např. Oleg Buzina napsal článek Koncentrační tábor pro „nesprávné“ Haličany (Бузина О. Концлагерь для «неправильных» галичан) dostupné in <http://www.ukrstor.com/talergof/konclagerdlyaneppravilnyhg.html>

O těchto událostech v Haliči, a o rozvoji ukrajinského národního hnutí byl natočen dokumentární film Убить русского в себе (Zabít Rusa v sobě), režiséři: Elizaveta Movšina, Aleksandr Gorjainov, Vladimir Batrakov 2009. 19. listopadu 2009 byl poprvé vysílán na ruské televizní stanici "ТВ Центр-Москва".

Jak tvrdí autoři, jako odpověď na „nacionalistické mýty“ a proti radikálnímu nacionalismu jako takovému. Film má být antinacionalistický, nikoliv antiukrajinský, nicméně tento dokument má silný emocionální náboj, jelikož je odpovídající reakcí na velkoukrajinský pohled v nacionalistickém diskurzu...

Andrej Marčukov se domnívá, že zde bez represí první světové války byla možná i varianta pro haličské Rusíny, kdy v důsledku soupeření Rusínů ukrajinců a Rusínů moskvofilů mohl vzniknout i další nacionální typ²¹, protože „*zde existovaly předpoklady k vytvoření vlastní, haličské nacionální identity v protikladu k polské a všeruské-maloruské. Ale to se nakonec nestalo a převládl zde princip sobornosti Ukrajiny (dvě teritoria – jeden národ) a identita ukrajinská.*“ [Marčukov, 2006, s.112]

V letech 1918–1920 sice existovala formálně ukrajinská státnost apelující na sobornost obou Ukrajín, ale zde forma předběhla obsah – tzv. Ukrajinská lidová republika, „*ale jak např. podotýká Aleksej Popov, ve víru tehdejších událostí (tj. rozpadu Carského impéria, občanské války, německé okupace a polské intervence) byla tato skutečnost skoro pro všechny zcela efemérní událostí, takže dobová častuška „U vagoni Direktorija, pid vagonom – teritoria“ je sice hyperbolická, ovšem není daleko od pravdy. Ale Ukrajinská SSR byla zcela vážnou věcí a nadlouho. Pro budoucí vznik nových nezávislých států jejich dlouhodobá existence v rámci konkrétních hranic byla mnohem důležitějším faktorem než efemérní formální nezávislost Ukrajinské lidové republiky.*“ [Popov, 2010, №46 (534)]

Únorová a Říjnová revoluce a nakonec občanská válka byly tím kotlem, ve kterém se vařily, definitivně smíchaly a zformovaly všechny etnické a entosymbolické ingredience, očištěné od starých náboženských a dynastických lojalit – národy carského Ruska „připravené“ k modernizaci...

²¹ Poslední tečkou v krystalizaci zapadoukrajinské identity byly události Druhé světové války, které jasně rozdělily dva typy ukrajinské identity. Navíc k cementaci daného velkou měrou stavu přispěla i Studená válka. Také se zde objevuje, kromě východoukrajinské a západoukrajinské, problematika polská... Toto téma je natolik citlivé, že bez podrobné analýzy by každé závěry byly heslovité a matoucí. Co se týče problematiky tzv. Organizace Ukrajinských nacionalistů a Ukrajinské povstalecké armády, doporučuji práce kanadského historika ukrajinsko-polského původu Wiktora Poliszczuka, který je v této problematice jakousi „kassandrou“ ukrajinské diaspory. Publikuje především v polštině, částečně v angličtině a jeho práce jsou překládány do ruštiny.

Wiktor Poliszczuk. Legal and political assessment of the OUN and UPA, Toronto, 1997

Wiktor Poliszczuk. «Bitter truth»: The criminality of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) and the Ukrainian Insurgent Army (UPA), the testimony of a Ukrainian 1999

3. Konečná krystalizace ukrajinského nacionálního projektu v masách a superetnický sovětský projekt

Propojení reálné ukrajinské státnosti se vznikem Sovětského svazu je jedním z nejdůležitějších prvků ovlivňujícím zformování plnocenného moderního ukrajinského národa a plné národní mobilizaci jeho mas, zásadním způsobem ovlivňuje i ukrajinskou státnost a tehdy ještě vnitrosvazové hranice Ukrajinské republiky. Kromě toho pokud použiji klasifikaci Miroslava Hrocha – fáze C, tj. definitivní zformování ukrajinského národa v rámci masového hnutí (a definitivní utvoření, kodifikace a unifikace ukrajinského jazyka²², industrializace a modernizace proběhla v rámci Ukrajinské SSR, především v 20. a v první polovině 30. let v rámci tzv. politiky „*korenizacii*“, která byla vyhlášena během XII. sjezdu KSR(b) v roce 1923. „Korenizacija“ tj. politika „zakořenění“, s jejíž pomocí se měla odstranit faktická nerovnost národností Sovětského svazu a zajistit podpora rozvoje místní kultury a zvýšení hospodářské „úrovně zaostalých národů“, mezi „nezaostalé“ národy SSSR byly zařazeni Rusové, Ukrajinci, Bělorusové, Poláci, Němci a Židé...

Samozřejmě, ekonomický a kulturní rozvoj národnostních republik se měl řídit a být usměrňován komunistickou stranou, za pomoci nacionálních kádrů. Posilováním centra, spojené s problematikou industrializace a modernizace Sovětského svazu, ovšem samostatnost nacionálních kádrů klesala a podpora ekonomické a politické autonomie se snižovala, nicméně právě politika „korenizacij“ vytvořila kulturní a politický základ pro pozdější osamostatnění svazových republik při rozpadu SSSR. Klíčovým pro představitele nacionální ukrajinské inteligence bylo, že rolníci, kteří, připomínám, „*tvořili 80 % obyvatel carského Ruska a jejich zájmy nebyly nikým vyjádřeny, ale v pozadí tlačily na celou společnost. Hlavní požadavek ruských rolníků v roce 1917 i dříve, v roce 1905, zůstával stejný – požadavek Půdy a Svobody (Zemlji i voli!*)“.[Galín, 2006, s.147].

²² Takzvaný charkovský pravopis (харківський правопис), který byl přijat v roce 1927 v Charkově, tehdy hlavním městem Ukrajinské SSR (do roku 1934), je dodnes nejvíce používaným pravopisem ukrajinské diaspory.

Což jim nakonec poskytli bolševici, takže spolupráce nacionalistů a komunistů zde byla oboustranná, protože ani jedna strana se nechtěla vzdát svého vlivu na masy.

„Modernizace ukrajinské společnosti, vznik odpovídající sociální struktury a další změny, bez kterých je vznik nového národa nemožný, byl uskutečněn v socialistických formách. ... Výsledkem (v ukrajinském případě - D.Ž.) bylo vzájemné prolnutí sociálně-ekonomických a kulturních procesů, díky nimž se sociální a nacionální faktory vzájemně těsně propojily a staly se nejdůležitějším rysem národního vědomí Ukrajinců Ukrajinské sovětské socialistické republiky. Proto je třeba si všimnout, že termín sovětské Ukrajinci získal nejenom teritoriální nebo politicko-státní, ale i nacionální význam.“[Marčukov, 2006, s.530]

Vklad bolševiků v budování ukrajinského nacionálního kolektivu je potřeba brát velmi seriózně. V tomto případě nemluvíme přímo o sociální modernizaci společnosti a o její přeměnu v společnost moderního typu, připravenou vnímat nacionalismus jako hodnotu a stát se národem. Mluvíme zde především o politice bolševiků ve sféře kultury a budování národa – politice tzv. ukrajinizace („ukrajinizací“) jež byla prováděna v rámci tzv. politiky „korenizací“²³, jejich výsledkem podle Arkadije Millera [Miller, 2007] byla **teritorializace a institucionalizace etnicity**.

Na Západní Ukrajině všechny tyto modernizační procesy 20. a 30. let dvacátého století probíhaly zcela jinak, sociální struktura společnosti se od základů lišila od té, jež se ustanovila v Ukrajinské sovětské socialistické republice. Nacionální rozvoj tam probíhal ve stálém boji s polonizací (a dříve také v boji proti místním rusofilům). Výsledkem bylo to, že na Západní Ukrajině (přitom se musí brát v potaz poněkud odlišná zkušenost obyvatel Zakarpatí v rámci Československa a Severní Bukoviny v rámci Rumunska) se procesy formování ukrajinského vědomí, respektive sebeidentifikace, utvrdily v otevřeně nacionálních a nacionalistických formách, pokud se použije dobová lexika sovětských Ukrajinců, vyvíjeli se v rámci „buržoazního nacionálního šovinismu“.

²³ Někdy taková politika vedla k situacím ad absurdum, v rámci vyrovnávání kulturního rozvoje národu, byl vytvořen např. národnostní balet SSSR. Z hlediska tradic a kultury Turkmenů je to přinejmenším zvláštní, protože tanec jako takový (navíc dívek) turkmenská tradice zakazovala a považovala jej za vulgární...

První, necelé dva roky (1939-41) existence Západní Ukrajiny (tj. především Haliče a Volyně) v rámci Sovětského Svazu neměly takový vliv na národní sebeidentifikaci jako druhá světová válka a sporné a velmi problematické „dědictví“ ozbrojených oddílů ukrajinských nacionalistů (Organizace Ukrajinských nacionalistů, Ukrajinská povstalecká armáda a jejich svérázná spolupráce s německou okupační správou v „ukrajinských“ policejních praporech a praporech Nachtigall a Roland), jež současná „koketující“ velkoukrajinská státní mytologie považuje za „bojovníky za nezávislost“ a druhou světovou válku za „*sovětsko-německou*“ [Galuško,2010, s.76]. Sovětští Ukrajinci Velké Ukrajiny ovšem vždy považovali a považují Druhou světovou válku za Velkou vlasteneckou (což je také jeden z klíčových prvků prolnutí superetnické sebeidentifikace všeruské-sovětské).

Prostě řečeno, symbolickým hrdinou pro sovětské Ukrajince je vždy „sovětský partyzán generálmajor Rudé armády Sidor Artěmjevič Kovpak“, nikoliv „hauptmann wehrmachtu a fanatický ukrajinský nacionalista Roman Šuchevič“.

Názory a sociální povědomí západních Ukrajinců se od základů odlišuje od těch, jež měli a mají Ukrajinci sovětsí, v průběhu posilování projektu sovětské identity se tyto rozdíly poněkud zmírnily, ale jak vidíme dnes, měly spíše formální charakter. Myslím, že to také sehrálo důležitou roli v tom, že během rozpadu SSSR byli sovětsí Ukrajinci silně dezorientováni (a vůbec všichni občané SSSR zformovaní v rámci sovětské identity), vždyť sovětský stát s jeho komunistickou ideologií a primátem práv sociálních nad politickými byl jedním ze základních legitimačních prvků národní existence, součástí každodenního života. Apatie a pasivita této části sovětského obyvatelstva nacházejícího se najednou v ideologickém vakuu kontrastuje s připraveností aktivních západních velkoukrajinců s jejich jednoduchou a jasnou primordialistickou koncepcí „Velké Ukrajiny“. Snad ještě podotknu, že i přesto všechno nejdůležitějšími argumenty, jimiž západní Ukrajinci přesvědčovali východní, byly argumenty ekonomického blahobytu²⁴, nikoliv argumenty nacionálního uvědomění...

²⁴ Dmitrij Skvorcov [Skvorcov,2010,№48(536)], popisuje právě, že klíčovým argumentem pro nezávislost pro (východní) sovětské Ukrajince byl argument ekonomického blahobytu.

Obavy z přenechání iniciativy „v boji za přízeň mas“ a kontrolu nad ukrajinskou kulturou do rukou inteligence, snaha zbavit ji poslední možnosti využít „nacionální kartu“ a spojit otázku „boje za Ukrajinu“ s kritikou ekonomické politiky a také ambiciózní plány na mezinárodním poli (šíření světové revoluce, boj za sympatie národů Východní Evropy a Ukrajinců, kteří žili za hranicemi SSSR) – to vše nutilo bolševiky vzít do svých rukou budování ukrajinské kultury a státnosti.²⁵ A tak, i když na základě vlastní strategie, přesto objektivně bolševici pracovali ve směru, který byl výhodný pro ukrajinské národní hnutí. *„Jejich cílem se přece stalo vytvoření Ukrajiny a ukrajinského národa, i když socialistického z hlediska obsahu, ale nacionálního z hlediska formy. Jak ukázal čas, forma se ukázala být trvalejší a dlouhodobější než obsah.“* [Marčukov, 2006, s.554]

Ovšem většina představitelů ukrajinského národního hnutí to plně nepochopilo. Skutečným buditelům-patriotům ukrajinského národa, za které se považovali, bylo budování socialistické Ukrajiny hodnoceno negativně. Považovali jej za „umělé“ a profanující skutečný obsah ukrajinské ideje. *„I přesto politika ukrajinizace, jež znamenala kromě jiného i podporu a stimulaci ukrajinské kultury, jazyka atd. napomáhala zastavit antisovětskou činnost velké většiny nacionalistů, napomáhala k přechodu na sovětskou stranu, kde představitelé národního hnutí pokračovali v činnosti v rámci sovětské ukrajinské státnosti, tato politika nakonec a smířila mnohé s tím, že se bolševici dostali k moci. Ukrajinská sovětská republika začala být nacionalisty chápána jako forma nacionální ukrajinské státnosti.“* [Marčukov, 2006, s.554]

²⁵ Terry Martin se ve své monografii podrobně zabývá politikou „korenizacii“, a také zavádí termín „Piemnotský Princip“ (předpoklad, že podpora národní politiky uvnitř SSSR může mít vliv i na ty části národů SSSR, které se nacházejí mimo území Sovětského Svazu, což umožňuje bolševikům kontrolovat politickou a společenskou situaci a na těchto územích). Terry Martin ukazuje, že SSSR byl prvním státem, který začal komplexně využívat politiku pozitivní diskriminace. Terry Martin vůbec politiku pozitivní diskriminace považuje za jednu z klíčových v politice bolševiků, kteří takovým způsobem kompenzovali nedostatek politických práv právy sociálními. Přesněji řečeno těmito preferencemi (politikou „korenizacii“), na základě pozitivní diskriminace národů, účinně neutralizovali radikální nacionalistickou opozici. Nicméně, nesmíme zapomenout, že z hlediska „prokrustova lože“ dialektického rozvoje marxismu leninismu, je nacionalismus společenskou formou vyvolanou kapitalismem, a jen díky této logice bylo potřeba, aby všechny národy SSSR tímto postupným vývojovým stádiem prošly...

Terry Martin *The Affirmative Action Empire. Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939.* Cornell University Press, 2001

3.1 Chvylevizm a Volobujevšina – ideologické argumenty pro budoucí ukrajinskou samostatnost a reakce „mlčící většiny“ na politiku korenizacii

V letech 1925–1928 probíhala diskuse o tom, jak se má ukrajinská kultura vyvíjet. Obvykle všichni souhlasili s nutností rozvoje kultury a překonání jejich etnografických hranic, aby se mohla vyrovnat kulturám jiných národů. Zpočátku se diskuse týkala pouze literatury, ale brzy se ve značné míře zpolitizovala, široce diskutované problémy ve společnosti opouštěly rámec literatury a transformovaly se v problémy politické.

Velmi aktivním byl mladý spisovatel N. Chvylevoj (pseudonym N. G. Fitoljeva, 1893-1933), s jehož jménem je spojena idea „europeizmu“, tj. vztah k Evropě jako k vzoru klasického světového vysokého umění. Takže jej zcela oprávněně můžeme považovat za jednoho z otců moderních ukrajinských eurointegračních snah. Chvylevoj varoval před nebezpečím přílišného vlivu ruské kultury na ukrajinskou, o čemž psal například ve svém pamfletu „Ukrajina, nebo Malorusko?“ Jak vidíme, jedná se zde opět o negativní dominantu se svojí kategoričností, buď bude Ukrajina podle našich představ, nebo už to bude opět jen „ukrajinský fantom popírající“ cizí Malorusko...

Jak píše Jelena Borisenjuk, mezitím se v ukrajinské společnosti začaly objevovat nejen výzvy skoncovat s „rusifikovanou“ kulturou, ale i s ekonomickou kolonizací. O tom mluvili ukrajinští straničtí funkcionáři jako S. Javorskij a P. Solodub. Velmi výrazně je tento pohled můžeme nalézt v pracích ukrajinského ekonomy M.S. Volobujeva²⁶ (1903-1972).

Jeho článek o problémech ukrajinské ekonomiky, publikovaný v roce 1928 v časopise „Bolševik Ukrajiny“, otevíral otázku o jednotě ukrajinského nacionálně-hospodářského prostoru a o charakteru řízení průmyslu Ukrajinské SSR. Volobujev si zcela v duchu primordialismu myslel, že je potřeba jednou provždy uznat jednotu nacionálně-hospodářského prostoru jako čistě ukrajinského.

²⁶ Sergej Češko podotýká, že teoretické práce ukrajinských nacionalistů sehrály významnou roli v formulaci ekonomických a zároveň i politických požadavků národních hnutí Pobaltí v době Perestrojky.

„Samozřejmě, můžeme podmíněčně nazývat SSSR jednotným státem, pokud ho budeme dávat do protikladu vůči celému kapitalistickému světu ... Ale pokud budeme mluvit o vnitřní charakteristice ekonomiky SSSR – nazývat ji ekonomikou jednotného státu by bylo velkou chybou. Taková formulace otázky ukazuje na nepochopení toho, že po revoluci ukrajinská ekonomika přestala být přívěskem (pridatkom) ekonomiky ruské a je teď ekonomikou rovnocennou...“ [Borisenjuk, 2006, s.132]

Hlavní úkol ukrajinského národního hnutí²⁷ – utvrzení symbolických národních hodnot „ukrajinství“ mezi obyvatelstvem a jejich definitivní přeměna a přetvoření v „národ“ – se uskutečňoval s pomocí sovětských škol a kulturních organizací, ve kterých po skončení občanské války pracoval velký počet ukrajinských nacionalistů, kteří byli proukrajinského zaměření.

„Školy, muzea, pěvecké sbory – všechny tyto prostředky se snažili využít k propagandě svých ideálů a vychovávat masy v nacionálním duchu. Což zneklidňovalo bolševiky, i když nikoliv kvůli čistě nacionálnímu faktoru, ale spíše z obav z toho, že nacionální propaganda by se mohla spojit s nespokojeností obyvatelstva s těžkým životem a tím se stát hlavní alternativou bolševické ideologie a posloužit jako výzva k antisovětským nepokojům.“ [Marčukov, 2006, s.551]

Opravdu v rámci obyvatelstva Ukrajinské SSR, zvláště na začátku dvacátých let, daleko ne všichni byli spokojeni s novými poměry a byli k nim značně kritičtí. To platilo především pro rolníky a inteligenci (dodávám, že ukrajinská inteligence se rekrutovala především z vesnice, tvořili ji agronomové, zeměměřiči, veterináři a samozřejmě vesničtí učitelé, ti všichni pocházeli především z bohatších a středních rolnických vrstev...). Ale rolnická nespokojenost byla předurčena především ekonomickou politikou státní moci a těžkými životními podmínkami.

„Ne vždy byla politika korenizacii podporována i rolníky, kteří tvořili ve dvacátých letech dvacátého století většinu obyvatel Ukrajinské SSR. Pro rolníky měla prvořadou úlohu sociální a agrární politika sovětské moci.“ [Borisenjuk, 2006, s.140]

²⁷ Chci zdůraznit, že na začátku 20. let 20. století ukrajinské hnutí stále ještě bylo ve fázi B (podle klasifikace Miroslava Hrocha) – tedy národní povědomí proniklo do vědomí širších vrstev inteligence, byl už zformulován a zkorigován sovětskou realitou politický program a požadavek národní suverenity, ale chybělo to nejdůležitější – národní povědomí ještě neproniklo do mas a nestalo se symbolickou hodnotou...

Mimochodem jeho role v občanské válce jako samostatné strany by se neměla podceňovat, i zde se projevilo, zda se jedná o levobřežní nebo pravobřežní Ukrajinu. Na levobřežní Ukrajině z hlediska ideologie byli rolníci přístupnější anarchistickým heslům, „selská válka“ je zde označována za „machnovšinu“. Na pravobřežní Ukrajině, jež měla více agrární charakter a svými polskými velkostatkáři, rolníci lépe přijímali ukrajinskou nacionalistickou rétoriku spojenou s antipolskými a anitžidovskými náladami, ujal se pro ně název „petljurovšina“, který byl nakonec používán pro označení radikálního ukrajinského nacionalismu a šovinismu vůbec. Tyto „selské bouře“ nakonec sklouzly k obyčejnému banditismu, už bez ideových hesel. Každodenní práce na poli ovšem vyžaduje klid a pořádek (nepodceňoval bych ani pověstný selský rozum, kdy rolník využíval ideologické rétoriky, dokud mu byla k užitku...), takže když rolníci pochopili, že sovětská moc je zde nadlouho, vášně začaly utíchat...

„Dělnická třída se od začátku formovala jako polyetnická, ale hlavně jako nositelka ruské kultury, jazyka a všeruského sebeidentifikace, i přestože se ve značné míře skládala z etnických Malorusů. Díky své nacionální podobě se dělnická třída Ukrajiny o ukrajinskou otázku nezajímala. Dělníci dokonce často zaujímal negativní postoj k ukrajinskému hnutí, jako k petljurovščině a anisovětskosti. Proto hlavním objektem vlivu nacionalistů zůstávalo rolnictvo.“ [Marčukov,2006, s.553]

I mlčící většina je schopna silně ovlivňovat podobou „nacionálního fantomu“, a tzv. „antikorenizacionnyje“ (tj. proti politice „korenizacij“) nálady se nejčastěji projevovaly pasivně, ale neutuchaly (vždyť obvinění z „velkoruského šovinizmu“ hrozilo vážnými následky), ale při střetávání s pozicí stoupenců korenizacij se vytvářelo napětí v ukrajinské společnosti, protože i nepřímými prostředky se silně ovlivňovala podoba „ideální vlasti“. Představitelé ukrajinského hnutí na tyto nevyřčené výtky odpovídali kategoricky - jak napsali ještě v roce 1919 dva ukrajinští komunisté I. S. Mazlach a V. Šachraj v dopise V. V. Leninovi:

„bud' bude samostijna Ukrajina, tehdy musíme mít „svoji“ vládu a „svoji“ stranu, nebo Ukrajina, to je Jižní Rusko“ ... za tento dopis byli Šachraj i Mazlach vyloučeni ze Strany...“ [Marčukov, 2006, s.379]

O tom, nakolik vážnou překážkou pro realizaci politiky „korenizacii“ mohla být „nečinnost“ některých vrstev společnosti, svědčí tvrdá opatření ke kontrole usnesení ohledně ukrajinizace, o kterých píše J. Borisenjuk. „Dekret o opatřeních ohledně zajištění rovnoprávnosti jazyků a o podpoře rozvoje ukrajinského jazyka“ (O merach obespečenija ravnopravija jazykov i o sodejstviji razvitiju ukrajinskogo jazyka) z roku 1923 předpokládal omezení na základě jazyka při přijímání do pracovního poměru:

„ Po nabytí účinnosti dekretu žádný občan, který neovládá oba nejvíce rozšířené jazyky, nemůže být přijat státním zaměstnancem do státního úřadu.“ [Borisenjuk, 2006, s.138]

Ukrajinská rada lidových komisařů v září 1925 navrhovala centrálním institucím Ukrajinské SSR, komisariátům a krajským výkonným výborům propustit z funkcí ty spolupracovníky, kteří se do této doby nenaučili ukrajinský jazyk.

„Většině úředníků se v žádném případě nechtělo učit nacionální jazyk. Ukrajinské stranické vedení mnohokrát obracelo pozornost na tento stav. V písemné zprávě Centrální vseukrajinské komise pro otázky ukrajinizace sovětského aparátu při Radě lidových komisařů Ukrajinské SSR (Centralnaja vseukrajinskaja komisija ukrajinizaci sovaparata při SNK USSR) v roce 1925 se podotýkalo, že ve velké většině institucí se neplnily ustanovení a dekrety ohledně ukrajinizace a do práce se přijímají lidé, kteří neznají ukrajinský jazyk.“ [Borisenjuk, 2006, s.138]

Ústřední kontrolní komise VKS(b) zkoumající praxi v provádění nacionální politiky na Ukrajině v roce 1928 uvedla několik faktorů, jež podstatným způsobem ztěžovaly „ukrajinizaci“ stranických a státních institucí. Jako jeden z objektivních důvodů komise uváděla problémy, jež byly spojeny s nedokončeností zformování ukrajinského spisovného jazyka:

„ ...několikrát se měnila gramatika a osoby, jež už úspěšně složily zkoušku z ukrajinského jazyka, musely zkoušky znovu opakovat ... Navíc úředníci, kteří se museli učit ukrajinský jazyk, neměli vůbec žádný zájem učit se historii Ukrajiny, ukrajinského divadla, ukrajinské literatury atd., jež byly součástí povinného programu zkoušek.“ [Borisenjuk, 2006, s.139]

Komise také konstatovala, že požadavky ohledně znalosti ukrajinského jazyka zasahují příliš velký okruh zaměstnanců. Například *„učitelé škol národních menšin si stěžují na to, že se u nich požaduje povinná znalost ukrajinského jazyka, a mezitím se nikdo... nezajímá o to, nakolik učitelé ovládají jazyk ve kterém vyučují.“* [Borisenjuk, 2006, s.139]

Kromě toho, protože znalost ukrajinského jazyka se vyžadovala od všech státních zaměstnanců, výrazně se tím omezoval okruh osob, z nichž mohli vybírat noví zaměstnanci.

Důležité je také si všimnout také další nuance ukrajinizace. Stoupenci „korenizacii“ na Ukrajině se snažili, aby se národní jazyk pro státní zaměstnance stal jazykem soukromé konverzace, aby se nepoužíval jen k úřední korespondenci. Dokonce i Ústřední kontrolní komise VKS(b) si stěžovala, že „pro většinu státních zaměstnanců je ukrajinský jazyk stále jen jazykem oficiálním, jenž se používá jen v úředních prostorách především k písemné korespondenci.“²⁸ *Hovorovým jazykem, jazykem konverzace mimo*

²⁸ **Velmi podobná situace se stavem ukrajinského jazyka je i dnes, kdy na celoukrajinské úrovni panuje faktická diglosie** (diglosie je sociolingvistický jev, který se vyznačuje současným používáním dvou jazyků nebo dvou forem jednoho jazyka s odlišnou sociální a kulturní funkcí na jednom území „jedním“ etnickým společenstvím).

Ukrajiniština – jako jediný uznaný státní úřední jazyk – je především používána při oficiálních příležitostech, v administrativě a na pověstných „nápisech na obchodech“. Americká agentura Gallup University – Gallup, Inc. při provádění výzkumu na postsovětském prostoru (data z roku 2007) zjistila, že 83% Ukrajinců mluví rusky, protože při průzkumu preferovalo komunikaci v ruštině. „*A large portion of Ukrainians speak Russian (83% of Ukrainian respondents preferred to take the Gallup survey in Russian).*“ Mimochodem tento výzkum Gallup Inc popularity ruštiny na postsovětském prostoru ukázal, že ruština svoji pozici lingvy francy na postsovětském prostoru nemíní opouštět...

dostupný in <http://www.gallup.com/poll/112270/russias-language-could-ticket-migrants.aspx>

Zajímavé postřehy také píše Sergej Ivanovič Aksjonenko (Аксѣненко Сергей Иванович) spisovatel a novinář, bývalý poslanec ukrajinského Parlamentu – Verchovné Rady (1994–1998) – bývalý předseda podvýboru pro televizní a rádiové vysílání a dnes vedoucí redaktor časopisu "ВРЕМЯ З".

Ve své sérii článků o ukrajinském nacionalismu píše: „*Ústav sociologie Akademie věd Ukrajiny v roce 2000 zjistil, že 76% ukrajinských obyvatel Kyjeva za mateřský jazyk označilo ukrajinštinu. Když se sociologové zeptali chytřeji (Jakým jazykem mluvíte v rodině?), jen 24 % ukrajinských Kijevanů odpověděli, že používají ukrajinský jazyk. Ale mě se zdá, že i toto číslo je nadnesené. Protože, když tuto otázku položili v celoukrajinském měřítku, tak 49,5 % odpovědělo, že mluví s rodinou na ukrajinském jazyce, ale dotazníky v ukrajinštině si vzalo jen 37,2 % a 62,8 % respondentů si vzalo dotazník v ruštině ... Hlavním ukazatelem ruskojazyčnosti Kyjeva je trh. Prozápadni liberální zastánci trhu tvoří velkou většinu mezi ukrajinskými nacionalisty. A PRÁVĚ TRH lépe než všichni sociologové dohromady ukazuje reálný stav ukrajinského jazyka. Kdo se zabýval vydáváním tištěných medií nebo prodejem knih v Kyjevě, ví s jakou neochotou představitelé prodejních sítí a malých prodejen berou tiskoviny v ukrajinštině. Dokonce i ti nejvíce nacionálně uvědomělí Ukrajinci Vás prosí, aby vše bylo v ruštině. Nacionální uvědomělost uvědomělostí, ale obchodovat se ztrátou nechce nikdo. Výtisky v ukrajinštině kupují především studenti a školáci, oni je potřebují ke studiu. Pak ještě existuje pár malých prodejen na*

budovy veřejných institucí, ale často i v nich, je stále pro mnohé ruština. [Borisenjuk, 2006, s.139]

Problémy se objevily i s bojkotem ukrajinské literatury na vesnici. „*Noviny v ruštině Moskvy se velmi rychle rozeberou a dychtivě čtou, ale ukrajinské „Radjanské selo“ leží vedle a nikdo si hoj nebere. ... jak se objeví knihy v ruštině, jsou rychle rozebrány, ale ukrajinských si nevšímají ... Většina si chce přečíst biografii V. I. Lenina a dalších... ale v ruštině, na srozumitelné jazyce ji nenajdete, v ukrajinštině zde je, ale nikdo ji nechce číst, a pokud se toho zhostí, tak stejně nic nepochopí bez překladatele. Na co to je?* „ [Borisenjuk, 2006, s.139]

Není proto divu, že bývalý ukrajinský eser M. B. Blakitnyj se dožadoval rozvoje ukrajinských tiskovin a literatury, protože zde stále existovaly „*nevykořeněné tendence tvrdošijného všerusismu* (podtrženo mnou – D. Ž.).“ [Borisenjuk, 2006, s.145]

Petrovce (myslí se tím stálý velký knižní bazar v Kyjevě na ulici Petrovka – D. Ž.), *které šíří nacionalistickou literaturu. A to mluvíme o Kyjevě! Co tedy říci o Lugansku, Doněcku, Oděse, Charkově a Sevastopolu!*

dostupný in <http://www.hrono.ru/statii/2009/aks02naciukr.php>

I představitel velkoukrajinské koncepce a zastánce jednotného ukrajinského úředního jazyka, jako Kiril Galuško uznává, že „*objektivně na Ukrajině existuje situativní bilingvismus, lidé používají jeden z jazyků na základě konkrétní situace, a vše také závisí od regionální specifiky*“ [Galuško, 2010, s.67]

Ještě jeden faktor, mimochodem **svědčící o nízké asimilační bariéře mezi Rusy a Ukrajinci je suržik** (suržikem jen nazývána nespisovná směs ukrajinštiny a ruštiny).

Kudrjavceva 31. 3. 2011 v Kyjevě na konferenci „Ruský jazyk v systému sociokulturní spolupráce a humanitního partnerství Ukrajiny a Ruska“ uvedla data ústavu sociologie Ukrajinské akademie věd (Институт социологии НАНУ). **Ukázalo se, že uživatelů suržika je na Ukrajině 16%. Tyto data považuje Kudrjavceva za děsivé, svědčí o tom, že na Ukrajině je čím dál tím více těch, kdo neovládá ani jeden spisovný jazyk. Ještě poznamenala jedno zajímavé číslo. Podle ústavu sociologie 34% těch, kdo získal vzdělání v SSSR považuje za svůj mateřský jazyk ukrajinštinu. Ale mezi těmi kdo získal vzdělání už v době nezávislosti ukrajinštinu za svoji mateřštinu považuje jen 22% osob.** [Мартынченко, 2011, 2000 №14 (553)]

Je vidět, že zápas velkoukrajinských nacionalistů „administrativními a legislativními prostředky“ s ruským jazykem (připomínám, že i Haličan Oleg Chavič způsob jakým se provádí politika „ukrajinizace“ označil za totalitní) nakonec zasáhl i jazyk ukrajinský tím, že se zvětšil počet osob užívající suržik.

3.2 Ukrajinský národní projekt v rámci superetnického projektu sovětského, přelom 20. a 30. let a „Velký skok“

Přechod SSSR k industriálnímu skoku vyžadoval mimořádnou mobilizaci sil celého státu a celé společnosti. To vedlo k nové vlně centralizace státní správy, což se nakonec odrazilo v narůstající kontrole všech sfér života společnosti. V podstatě tendence k centralizačnímu procesu sílily už ve dvacátých letech. Za konkrétní příklad můžeme považovat „sbírání státu“ – počínaje sjednocením sovětských republik s pomocí vytvořeného vojensko-politického spojení a konče vznikem samotného Sovětského svazu. Je známo, že centralisticky uvažujících lidí ve straně a státní správě byl dostatek. Ale v podmínkách postrevolučního Ruska a nestabilního postavení bolševiků by předčasná centralizace mohla způsobit růst nacionálně separatistických hnutí a vedlo by to ke zcela jinému výsledku, než který očekávaly centralisticky naladěné skupiny ve VKS(b).

„V této době ve vědomí vládnoucích elit proběhla určitá evoluce názorů na státnost. Očekávání světové revoluce a úplné odmítání staré mocenské státnické tradice (deržavnoj tradicii) se změnilo uznáním (se skřípěním zubů) té skutečnosti, že nějakou dobu bude potřeba existovat v kapitalistickém obklíčení a pokračovat v budování komunismu v rámci hranic bývalého Ruska, což zároveň znamenalo, že se musela bránit a upevňovat jeho státnost.“ [Marčukov, 2006, s.504]

To pak nutně vedlo k závěru o nevyhnutelnosti silnější centralizace Sovětského Svazu a o jeho rozvoji nikoliv jako množiny republik, ale jako jednotného státu, i kdyby to mělo být v podobě federace nacionálně-státních formací. Tento přístup nebyl výsledkem plynulého vývoje, ale rodil se v zuřivém vnitrostranickém boji.

„Centralizace samozřejmě nepředpokládala likvidaci republik nebo změnu jejich statusu přechodem ze svazových republik k autonomním. Nebylo ani zrušeno očividně konfederativní právo vystoupení republik ze svazového celku. Stalinské vedení to nepovažovalo za potřebné, a dokonce to pokládalo za škodlivé. Například v mezinárodně politické rovině to vytvářelo složitosti v řešení ukrajinské a běloruské otázky v Polsku a atd.“ (vzpomeňme na piemnotský princip Terryho Martina – D. Ž.)

„Přitom republiky a „jejich hry na nezávislost“ byly považovány stalinskými bolševiky pouze za formální stránku věci, jako vnější a ve své podstatě bezvýznamné atributy. Stát kontrolovala Strana, jež jak se tehdy zdálo měla vládnout staletí. Strana byla tou „jedinou a nedělitelnou“ a to bylo nejdůležitější.“ [Marčukov, 2006 s.504]

Svoji roli sehrál i vnější faktor, můžeme říci, že se v porevoluční období vztah k němu v mocenských kruzích vyvíjel paralelně se vztahem k Rusku. Dokonce revoluce 1917, od níž se počítala historie nové státnosti, se plánovala a uskutečnila nikoliv jako ruská revoluce, nikoliv jako revoluce pro Rusko, ale jako revoluce světová, jež měla zbořit nacionální hranice jednou provždy. Poté, co se zvyšoval zájem o „jednomu státu“ měnil se i pohled na vnější faktor. *„Sovětský Svaz se nacházel ve stavu stálého očekávání revoluční války, nebo intervence. A protože SSSR v té době byl jediným socialistickým státem a nacházel se v obklíčení států imperialistických, motivy války, fronty, obležené pevnosti byly slyšet a ovlivňovaly úplně všechny. Motiv, že je potřeba upevňovat obranu (krepitj oboronu) před tváří blížící se krize kapitalistického světa, byl s novou silou slyšet v době „Velikého Skoku“. Očekávání přibližujících se bitev předpokládalo upevnění jednoty velmi specificky uspořádaného sovětského státu. Bylo potřeba najít něco takového, co by mohlo zacementovat, vytvořit předpoklady pro vytvoření nějakého univerzálnějšího a pevnějšího základu.“ [Marčukov, 2006 s.507]*

3.3 Utvrzení sovětského projektu – identita sovětského člověka

Pohled na obyvatelstvo Sovětského svazu jako na nové společenství se v polovině třicátých let utvrdil u sovětském vedení s dostatečnou pevností. Bylo potřeba probudit v lidech pocit hrdosti, víru v sebe, chuť žít a pracovat ve prospěch Vlasti. Jak předpokládalo sovětské vedení, to bylo možné jen v tom případě, když všichni obyvatelé SSSR nasáknou sovětským patriotizmem tak, *„aby každý občan sovětské republiky... při setkání s občanem kapitalistického státu vždy cítil vnitřní převahu. Já jsem občan sovětské republiky. Na stránkách novin, při vystoupeních stranických vůdců se stále častěji začal objevovat tento motiv, ne hned, pozvolna a potají, ale postupně se všichni přibližovali k formulaci této koncepce.* [Marčukov, 2006, s.508]

Jedním z nejdůležitějších svědectví této změny bylo přijetí 15. května 1934 výnosu Rady lidových komisařů a UV VKS(b) „O výuce občanské historie ve školách SSSR“. Koncepce historie, kterou bylo potřeba znát nezávisle na jejich národnosti a místě bydliště, odrážela boj starého a nového přístupu k vnímání patriotismu, přičemž jeho odmítání bylo, jak tvrdí Andrej Marčukov, svéráznou symbiózou nacionálního nihilismu a antiruského regionálního nacionalismu. Jako každá změna ve společenském životě, přechod k modernizaci, kolektivizaci a industrializaci Sovětském svazu vedl i k novému zápasu o to, jak se má vykládat historie (a tím se výrazně zasahovalo do identifikace nacionální...).

Začátek tohoto zápasu můžeme zaznamenat v březnu roku 1933, kdy v lidovém komisariátu osvěty RSFSR vznikla komise k vytvoření nové učebnice historie Sovětského Svazu. Samotný zápas o historii začal během diskuse historiků, na které se rozebírala a připravovala koncepce nových výukových standardů. Na nich je velmi dobře vidět přístup (velko)ukrajinské identity s negativní dominantou a identity sovětské (všeruské a také maloruské) s pozitivní dominantou k nazírání své historie a sebe sama.

Přítom část historiků (I. I. Minc, I. I. Vanag, G. C. Fridljand a další) vedena členem komise N. I. Bucharinem, pokračovala v bránění dřívějšího pohledu na Rusko, jako na věčně zaostalou zemi a „žalář národů“. Například, ve dvacátých letech 20. století naprosto dominantní koncepcí sovětské historiografie byla škola akademika M. N. Pokrovského, která popisovala carské Rusko jako koloniální impérium a její nacionální periferie včetně Ukrajiny jako kolonie.

Perejaslavská rada se vysvětlovala jako zotročení ukrajinského národa, jež vedlo k hospodářskému útlaku Ukrajiny. Činnost, jež byla namířena proti carskému Rusku (např. getmana Mazepy), jako pokus ubránit ukrajinskou nezávislost atd.

Průběh diskuse probíhal pod osobní kontrolou I. V. Stalina, který vzal pod svoji ochranu „druhou stranu“, historiky (např. B. D. Grekov, S. V. Bachrušin, V. I. Pičeta atd...) Společně s A. A. Ždanovem a S. M. Kirovem, I. V. Stalin přednesl připomínky k projektům učebnic, které se měly zbavit mnohých ideologických ustanovení dvacátých let a vrátit se k méně předpojatému a ideologizovanému pojetí historie. Skutečně mnohé se v nové koncepci ve srovnání s tou předešlou mohlo zdát jako „bílá kontrarevoluce“ Například „sbírání zemí“ kolem Moskvy a integrace dalších národů v rámci Ruska se nevysvětlovalo z pohledu dobývání a útlaku, ale jako progresivní událost v životě národů, jako možnost využívat s pomocí ruské kultury výdobytků světové kultury a revolučního hnutí.

*„Více než to, Stalin provedl srovnání - paralelu mezi minulostí Ruska a politikou bolševiků, prohlásiv, že stejné „sbírání zemí“ **ruský (ruskij) národ** (zvýrazněno mnou – D. Ž.) „započal i dnes“. Samozřejmě všechny ostatní koncepce, včetně těch, jež vytvořily nacionální historické školy musely odejít ze scény (někdy i s těmi, kteří je vytvořili).“ [Marčukov, 2006, s.513]*

Velmi důležité je to, že v roce 1933 se znovu objevil (respektive přestal být zakázán) **pojem Vlast**, což symbolizovalo rozhodnou změnu z hlediska priorit státnosti a zlom v nacionální politice SSSR.²⁹ Cílem se teď stalo sjednocení obyvatelstva státu a vznik nového společenství usměrňovaného s pomocí „rehabilitovaných“ starých tradičních hodnot. Stmelit společenství tímto způsobem bylo jednodušší než se pokoušet hledat řešení na základě sociálních kategorií, které se mohly vysvětlovat různě. Což demonstrovali například gruzínští a ukrajinští „nacionální komunisté“.

Bylo to snadnější uskutečnit v případě, pokud by se základem nového etnického společenství stal (vše)ruský národ jako nejpočetnější a mající ještě k tomu rozvinutou kulturu světové úrovně. Tato alternativa společenství měla větší šanci být považována za nacionální.

„Jinak tomu ani nemohlo být. Ruský jazyk byl nejen jazykem národním, ale i linguou francou – prostředkem zajišťujícím fungování státnosti na ohromném prostoru Eurázie. Právě zájmem k upevnění státnosti Sovětského svazu, zlepšení kontrolních funkcí státní správy a usnadnění života v polyetnickém státě se vysvětlovala snaha o zapojení obyvatel republik do sfér ruské kultury, což se odrazilo v celé řadě právních aktů. 13. března 1938 se objevilo ustanovení Rady lidových komisařů a UV VKP(b) O povinné výuce ruského jazyka ve školách nacionálních republik a oblastí.“
[Marčukov, 2006, s.514]

*„Ruský jazyk byl vyhlášen jazykem světové revoluce, jazykem Lenina-Stalina a ruská kultura internacionální, nejpokrokovější, nejlidštější a nejhumánnější. Samozřejmě má také pravdu ruský historik A.I. Vdovin, který píše, že **v očích bolševiků ruská kultura sama o sobě neznamenal nic, pokud nebyla kulturou sovětskou.**“*(zvýrazněno mnou – D. Ž.)

²⁹ Chtěl bych podotknout, že návrat k všeruské patriotické rétorice proběhl právě v 30. letech (nikoliv až během Velké Vlastenecké války, která tento proces pouze posílila a zvýraznila jeho formální vyjádření) a byl spojen s celkovými integračními a modernizačními procesy v SSSR, které udávaly logiku rozvoje nezávisle a neméně důrazně, než bolševické představy o „její ideální podobě“ (respektive nezávisle na odporu frakce internacionalistů, někdy označované za „trockistko zinověvské uklonisty“).

Názorným příkladem, o kterém se můžete sami snadno přesvědčit, jsou nejrůznější patriotické písně třicátých let, jmenujme nejznámější příklad – píseň **Vstavajte ljudi ruskie** z filmu Alexandr Něvský (1938) – hudbu složil S.Prokofjev, text napsal V.Lugovoj .

„Ti, kteří se z nějakého důvodu vymykali definici „ruský znamená sovětský“, čekali nesnadný osud. Ruské jako symbol sovětského se naopak velmi důkladně vstřebalo do vědomí obyvatel Sovětské svazu, a dokonce se ustálilo i ve vědomí Rusů, což se stalo především díky součinnosti nacionálních a sociálních faktorů v jejich stalinské formulaci.“ [Marčukov, 2006, s. 515]

„Musíme podtrhnout, že při formování sovětského společenství hrály vedoucí roli oba faktory, přičemž ten sociální měl přece jenom větší vliv. Kolektivizovaná společná výroba, jednotná (lidová) forma vlastnictví a v důsledku socialistická struktura společnosti a lidová moc byly základem a hlavním rozlišovacím příznakem obyvatel SSSR jako společenství a formovaly jeho sebeidentifikaci jako „sovětského člověka“. Právě tyto faktory stmelovaly a sjednocovaly představitele bezmála stovek národů a národností v jednotný kolektiv. Ruské nacionální zabarvení mu dávalo podobu ukončenosti a plnocennosti jako společenství, jež vzniklo v Sovětském svazu a lišilo se ode všech ostatních.

Obecně řečeno, na přelomu dvacátých a třicátých let a především v půli let třicátých proběhla formulace obecných rysů ještě jednoho národního projektu – sovětského, a začalo jeho konstruování a realizace.(zvýrazněno mnou – D. Ž.) *Ovšem, bolševici si jej nekladli za cíl a nesnažili se o jeho cílevědomě vypracování a uskutečnění. V jejich oficiálním slovníku se nevyužívali pojmy nacionálního projektu, tzn. zcela specifické terminologie. Frazeologií byl marxismus-leninismus a hlásání rozkvětu nacionálních kultur a sblížení národů.“ [Marčukov, 2006, s.514-515]*

Sovětský „nacionální fantom“ nebyl projektem konstruování nacionálního společenství pouze na základě východoslovanského (ruském v širokém smyslu toho slova, tedy Rusů, Bělorusů a Ukrajinců) etnického společenství. Bylo by zcela oprávněné jej charakterizovat jako projekt nadnárodní. Tento projekt ovlivňoval a zasahoval všechny obyvatele a všechny národy Sovětského Svazu. Ale přece, pokud jej máme zhodnotit objektivně, musíme přiznat, že nejdůležitěji mohl být (a byl) uskutečněn v rámci identity východoslovanského obyvatelstva. Andrej Marčukov to vysvětluje tím, že nové společenství mělo mnoho shodných rysů s rysy všeruského národa. Mezi mnohé faktory, jež tomu napomáhaly, můžeme zařadit etnickou, kulturní, náboženskou a mentální blízkost Rusů (Velikorusů) a Ukrajinců (Malorusů) a vzájemné povědomí o společném etnickém původu a společném etnickém společenství, které je založeno na pozitivní dominantě.

Nepochybný vliv na průběh etnického a nacionálního rozvoje Ukrajinců (a Rusů) na zformování jejich sebeidentifikace a budoucí historický vývoj Ukrajiny měl, i když nerealizovaný ve své úplnosti, všeruský projekt. Ten obsah, který vkládalo v pojetí sovětského společenství „stalinské vedení“, by byl nemožný, kdyby se nemohl opírat o realie předešlého staletého etnického a historického vývoje „státotvorného“ slovanského obyvatelstva SSSR.

*„Ale teď se pojetí Rus (Russkij) stávalo identickým pojetí sovětský.“³⁰ Je potřeba také poznamenat, že v tomto případě (jako vlastně v celé ruské historické tradici) **ruský** neznamenalo totéž co **velikoruský**, o čemž jste mohli slyšet nejen od ukrajinských nacionalistů. Tandem **ruský-sovětský** byl mnohem širším pojetím než **velikoruské** a spíše odpovídal pojetí **všeruské** (obšeruskij). **Sovětská identita nepředpokládala zároveň***

³⁰ Čeština, bohužel, nereflktuje sémanticko lexikální rozdíly slov „**Russkij**“ a „**Rossijskij**“, což často velmi problematizuje vnímání ruskojazyčného nacionálního diskurzu (i když v něm má také jistou tendenci k rozkolísanosti – také díky tomu, že supernacionální projekty nadnacionálních identit, jak carské všeruské, tak sovětské zůstaly nezavršeny).

„**Russkij**“ je ten, který se nejen plně identifikuje s ruskou kulturou a myslí a komunikuje v ruštině, ale má i „etnický a rasový“ východoslovanský ruský původ, tj. za „**Ruskich**“ obvykle považujeme, v současném diskurzu, buď jen Rusy (Velikorusy), nebo najednou všechny tři větve „trojjediného ruského národa“ (Velikorusy, Malorusy a Bělorusy).

Z toho vyplývá, že „**Rossijskij**“ je nejširší identifikační možností, za „**Rossijanina**“ se považuje ten, kdo přijal ruskou sebeidentifikaci za svou a není ruského etnického původu („bez problému se jim může stát i Křovák, když si doma plynulou ruštinou pro radost recituje Puškina...“). Chci podotknout, že ukrajinsky se „**Russkij**“ Velikorus řekne „Rosijanin“ (Росіянин), čímž mu ukrajinština, podvědomě(?), odpírá právo na společný (vše)ruský původ, i z hlediska etnicity...

V současné Ruské federaci, jež formálně po SSSR zdědila organizační schéma teritoriální a nacionální institucionalizace etnicity (federální centrum + nacionální republiky na principu pozitivní diskriminace) se objevuje problém „*neexistence společenského konsenzu ve vztahu k pojmu Rossijskij národ. V oficiálním politikorektním jazyce je Rossijsij národ normou. Ale v obyčejné mluvě je to jinak. Často se slovo rossijskij stává nikoliv integrujícím pojmem, ale funguje jako příznak neruskosti.*

Pavlov je nepochybně veliký ruskij vědec, Žukov je veliký ruskij vojevůdce, ale o Ginzburgovi mnozí, po krátké pauze, řeknou, že je veliký rossijskij vědec.

Dalším problémem je to, že pokud jediným kritériem příslušnosti k národu je občanství, jak do této koncepce zapadají Rusové žijící v zahraničí? Vždyť svého „krajana“ definujeme s pomocí kulturního faktoru, skrz „ruskost“. Mluvíme tady, mimochodem o miliónech lidí...“ [Miller, 2007, s.12-13] Tyto problémy jsou přímým odrazem jak vazeb a vlivů minulosti, tak i silného apelu budoucnosti, tedy otázky možného formování nové podoby všeruského národa...

odmítání identit „nižší“ úrovně, například ukrajinské. Člověk se měl identifikovat (a často se tak ve skutečnosti i identifikoval) především jako sovětský člověk a až potom jako Rus, Ukrajinec, Mordvin, Tatar atd., právo považovat se za něj mu nikdo neupíral.“ [Marčukov, 2006, s.516]

„To nikoho ani nenapadlo, už jen proto, že se ukrajinská identita definitivně prosadila a ukrajinský národ byl už v mnohém vytvořen. V tomto kontextu je potřeba říci několik slov o ukrajinizaci. Skutečně, i když nacionální politika dvacátých a třicátých let měla ve svém rozvoji opačné vektory, nikdo ukrajinizaci (ani oficiálně) nezrušil. Ke konci třicátých let se vytratila sama o sobě. Ukrajinizace přece jenom byla především místní verzí politiky korenizaciji, která byla vytvořena ke zformování místních stranicko-sovětských kádrů, proletariátu., získání podpory rolnictva a k neutralizaci nacionální inteligence. Sociální struktura společnosti Ukrajinské sovětské socialistické republiky během těchto dvou desetiletí prošla kardinálními změnami. Politika korenizaciji dosáhla svých cílů a stala se už vlastně zbytečnou. Sovětská moc (sovetskaja vlastj) v republice byla zplna ukrajinská“. [Marčukov, 2006, s.517]

4. Neúspěch sovětského projektu – transformace elit komunistických v postkomunistické a jejich odraz (nejen) v ukrajinské společnosti

4.1 Předpoklady transformace elit

Ukrajinský národ, v rámci socialistického společenského zřízení, pokračoval ve své existenci, stejně tak jako pokračovala existovat i ukrajinská socialistická státnost. Proto nová identita nepřinášela bezprostřední hrozbu existenci ukrajinského národa a ukrajinského nacionálního fantomu, pravda neideálního v očích „samostijnych“ nacionalistů. Více než to, v druhé polovině třicátých let přijalo sovětské vedení celou řadu opatření, které bránily jakýmkoli dalším asimilačním procesům. Sovětský stát jako by zmrazoval objektivní procesy, usměrňované obyčejným životem, v nacionální sféře.

Pozitivní diskriminace stále existovala a bude SSSR existovat i nadále. Od roku 1935 se v stranickém aparátu UV VKS(b) zaváděla nová forma evidence nomenklaturních kádrů, která se zavedla „kolonku národnost“, jež hrála v kariérním růstu významné místo. *„Například, v roce 1937 L. I. Brežněv, jako náměstek předsedy Dněprodzeržinského městského výboru, v anketách jako svoji národnost uváděl ukrajinskou, protože s ní bylo mnohem snadnější dosáhnout kariérního růstu.“* [Marčukov, 2006, s.517]

Sovětská společnost byla společností sociálně mobilní a poskytovala široké spektrum možností k samorealizaci člověka (samozřejmě kromě té politické) v mnohem větší míře než ty, které byly poskytovány v rámci nacionálních svazových republik. Ovšem politická samorealizace mohla probíhat jen v rámci Strany. Vstup a kariérní růst nebyl, celkově, omezován ani nacionálním ani sociální původem, ba naopak takový původ poskytoval určité výhody.

To nás přivádí k diskusi o možnostech samorealizace a diskusi o impériu v ukrajinském diskurzu. I seriózní autoři, jež používají termíny „kolonialismus“ a „impérium“ na základě narace „malého ukrajinského národa“, nakonec přiznávají faktor pozitivní diskriminace.

„Nepochybně ukrajinské verzi zkušeností s kolonialismem chybí klasický prvek vládnoucího národa, jako to platilo v případě Římské říše a jejích syrských imperátorů, Byzantské říše a její arménské dynastie. Vypadá to, že Ruská říše nebyla založena na nacionální diskriminaci. Počínaje D. Tupalem a F. Prokopovičem a pokračuje A. A. Bezborodkem, K. G. Rozumovskim, V. V. Kapnistem a mnohými dalšími, ukrajinský původ pro ně nebyl překážkou vertikální mobility a přístupu k vysokým státním funkcím. V pozdní sovětské verzi, bychom od náhodné zastaveného Rusa uslyšeli celý seznam „ukrajinských“ generálních tajemníků KSSS – Chruščova, Brežněva, Černěnka a dokonce i Gorbačova. [Grabowicz, 1995, s.677]

K tomu dodám, že Tupalo, Prokopovič, Bezborodko, Rozumovskij, Kapnist a další Malorusové vnímali svoji maloruskost zcela v jiném paradigmatu hodnot – jen jako projev místního patriotismu – a proto mluvit o nich jako o Ukrajincích je poněkud předčasné. O „uvědomělých“ představitelích ukrajinského národního hnutí můžeme seriózně mluvit teprve od konce první poloviny 19.století (fáze A podle Hrocha).

Sovětskému svazu se podařilo vytvořit to, co carské Rusko už nemohlo poskytnout na konci své existence – přitažlivost a prestiž. Dokud si SSSR zachovával sílu a energii rozvoje, energie pohybu vpřed, nikoliv jen k krátkodobým cílům potřeb dneška, ale těm nedosažitelným čekajícím na horizontu, tak měl přitažlivost pro všechny vrstvy obyvatelstva, pro lidi nejrůznějších národností, včetně elit sovětských republik.

Ještě bych zdůraznil pozitivní vlivy asimilace v ukrajinském kontextu, přesněji řečeno faktor **nízké asimilační bariéry mezi Rusy a Ukrajinci** (především ve směru Ukrajinec → Rus), **což podle mého názoru svědčí, že by bylo potřeba** (minimálně v kontextu Velké Ukrajiny) **hodnotit vztah Ruska a Ukrajiny** (a Rusů a Ukrajinců) **spíše v podobném kontextu jako vztah Německa a Rakouska** (a vztahu Němců obou států).

„Bylo zcela normální pro ukrajinské spisovatele, filmaře nebo vědce, kteří byli opravdu dobří, že byli pozváni do Moskvy, kde se stali všesvazovými – tzn. ruskými spisovateli, filmaři nebo vědci. ... Mohl by snad někdo takovým způsobem, uvažovat o polském spisovateli z Varšavy, který se rozhodl odjet do Moskvy a stát se ruským spisovatelem, nebo psát svoje díla v ruštině, protože pak bude mít mnohem širší možnosti pro publikaci (a větší čtenářskou obec – D. Ž.)?“ [Grabowitz, 1995, s.679]

Toto pozorování Grabowitze zcela jistě platí i dnes, možná ještě více, díky možnostem moderních komunikačních medií. Jako příklad uvedu ohlas, který vyvolal ruský film *Taras Bulba* (2009, režisér Vladimir Bortko). Tento film vyvolal „rozdělení“ právě díky své všeruské tématice v rámci ukrajinských a ruského narativu. Zfilmoval se na základě stejnojmenného románu N. V. Gogola, který je dnešním oficiálním velkoukrajinským narativem zcela otevřeně ignorován (včetně osnov výuky ukrajinské literatury), právě díky svému nekompromisnímu všeruskému postoji.

Hlavní roli si zde zahrál herec Bohdan Stupka³¹, přesvědčený velkoukrajinec (narodil se v roce 1941 v obci Kulikov Lvovské oblasti), dal přednost hlavní roli v ruském filmu i přesto, že existoval ukrajinský projekt filmu *Taras Bulba* (režisér Petr Pinčum), kde mu také byla nabídnuta hlavní role ...

Emocionální reakce představitelů velkoukrajinské koncepce na sebe nenechaly dlouho čekat, jako typický příklad budu citovat tehdejšího ministra kultury a turismu Ukrajiny Vasilije Vovkuna³², který prohlásil, že „*ve filmu Taras Bulba režiséra Vladimíra Bortko se ruský imperialismus ozval v nové podobě skrz Gogola*“ a že tento film „*je vyroben na objednávku a zaměřen proti ukrajinství a proti Polsku.*“

³¹ Někdo může namítnout, že Národní umělec SSSR a současné Ukrajiny B. Stupka není přesvědčivým argumentem. Uvedu tedy ještě jeden příklad, který rovněž dokazuje intenzivní komunikaci mezi ruskojazyčnými médii. Kyjevské televizní studio (Киевфильм, Студия «Квартал-95», Телеканал ICTV, режиссёр Юрий Морозов) natočilo v roce 2008 komediální film v ruštině «Сваты» („Tchánové a tchýně“), v němž společně hráli ukrajinští a ruští herci, tento seriál probíhá v prostředí každodenního života ruskojazyčného Ukrajince (v seriálu se záměrně mluví i suržikem). Získal si obrovskou popularitu a vysílají jej ukrajinské, ruské a běloruské televizní kanály. Díky této popularitě byly natočeno pokračování (2009 dvoudílné pokračování Сваты-2, 2009 dvanáctidílné pokračování Сваты-3, 2010 šestnácti dílné pokračování Сваты-4) Mluvím o něm zde také proto, že jej sledují **masy** jak na Ukrajině, tak v Ruské federaci, to je obrovský počet lidí sdílející symbolické hodnoty skrz tento populární komediální seriál...

³² Федоров, Д. Министр культуры Украины отозвался о Тарасе Бульбе

Vraťme se však k nedostatkům sovětského nacionálního projektu. Sovětský nacionální projekt v třicátých letech dvacátého století, ale i později, měl slabě vypracovanou teoretickou stránku.

„V podstatě, konstrukcí sovětského společenství se nikdo seriózně nezabýval. Všestranné teoretické rozpracování, které by umožnilo stanovit priority a určit optimální cesty, jež by vedly k jeho realizaci s využitím celkové dynamiky rozvoje státu, čímž by (sovětský projekt – D. Ž.) mohl být úspěšně přiváděn k životu, bylo nahrazeno sice důležitými praktickými kroky, které ale ani zdaleka nevyužili všechny možný potenciál. Konec konců vznikl takový stav, kdy sociálně politické procesy ve státě, jež by objektivně mohly napomoci formovat nacionální společenství v mnohém předbíhaly porozumění jim a neměly dostatečnou teoretickou formulaci.“ [Marčukov, 2006, s.520]

Bezděky se objevují paralely s osudem projektů všeruského národa, a s tím patřičné závěry. To však neznamená, že sovětský národ byl pouhým mýtem, umělou konstrukcí, jež nezanechala stopy ve vědomí a každodenním životě.

„Můžeme říci, že stejně jako projekt všeruského národa, sovětský nacionální projekt, ovšem ve značně větší míře, měl nesporný vliv na všechny národy Sovětského Svazu. Především na ty Východoslovanské, kde v mnohém předurčil jejich národní identitu, sebeidentifikaci a sociální chování, v mnohém determinující jejich budoucí osud.“ [Marčukov, 2006, s.521]

Z celé řady důvodů, historických, ekonomických, geopolitických ... jenom popisem a vyjmenováním příčin rozpadu SSSR by se dala napsat nejedna vědecká práce. Ty důvody, jež jsou podle mého názoru důležité pro (re)formování postosovětských identit můžeme nalézt díky přístupu – pozitivní a negativní dominanty.

„V posledním desetiletích existence sovětského svazu byl živý tvůrčí proces, jak poznamenává ruský historik V. I. Kotov, často zaměňován nepokrytě bezduchým mechanistickým přístupem, scholastikou a sváteční rétorikou, které likvidovaly a zprofanovaly u celkově perspektivního projektu všechny racionální a progresivní elementy. Myslelo se, že vše se vyřeší samo sebou. Utvrzení sovětského projektu překážel i ideologický dogmatismus (zejména v nacionální sféře), který překážel celkovému rozvoji vůbec.“ [Marčukov, 2006, s.520]

Síla vlivu sovětského projektu na myšlení a hledání (a srovnávání) vzorů k identifikaci v postsovětských společnostech je stále silná a podle mého názoru dokonce roste. Rád bych tady uvedl zamyšlení Alexandr Alexandroviče Zinovjeva (1922-2006) sociologa, spisovatele a sovětského disidenta, který zrovna netrpěl ideologickým dogmatismem (jeho práci Západ, z níž cituji napsal v roce 1993 v Mnichově).

„Dnes je obvyklé tvrdit, že porážka Sovětského Svazu a jeho satelitů ve „studené válce“ dokázala neudržitelnost komunistického sociálního zřízení a přednosti kapitalistického zřízení. Považuji takový názor za nepravdivý. Porážka komunistického bloku je podmíněna celou řadou složitých příčin, mezi než patřily i defekty komunistického zřízení. Ale to ještě není důkaz neživotaschopnosti a neudržitelnosti komunistického typu lidské organizace společnosti. Vítězství kapitalistického Západu bylo také způsobeno celou řadou složitých příčin, mezi kterými sehrála roli i pozitiva kapitalismu. Ale toto ještě není důkaz převahy kapitalismu. ... Vítězství Západu nad Sovětským Svazem nebylo vítězstvím kapitalismu nad komunismem. „Studená válka“ byla válkou konkrétních národů a států, nikoliv abstraktních sociálních systémů. Můžeme uvést příklady opačného druhu, které se mohou vysvětlovat jako „důkaz“ výhod komunismu nad kapitalismem. Například blesková industrializace Sovětského Svazu, reorganizace průmyslu v době probíhající války s Německem a vítězství nad ním, a také příklad komunistické Číny ve srovnání s kapitalistickou Indií. Ale tyto příklady samy o sobě nic neznamenaají .

Skutečná komunistická společnost existovala příliš krátkou dobu, přitom ve velmi nepříznivých podmínkách, abychom mohli vynášet nějaké kategorické závěry o její neuskutečnitelnosti. „Studená válka“ ani vzdáleně neodpovídá požadavkům laboratorního experimentu.“ [Zinovjev, 2007, s.382-383]

Tato myšlenka, těm komu transformace a privatizace na postsovětském prostoru (po krátké euforii ze získání politických práv), přinesla jen nepříjemnosti a nové problémy existence v nestabilním kapitalistickém světě, jejich rychle se „latinoamerikanizujících“ neliberálních demokracií (byť nevyjádřena tak akademicky jako u A. A. Zinovjeva) je stále živá. Nostalgie nad nevyužitými alternativami a hledání nové cesty pořád pokračuje, přitom zcela jistě v měřítku překračujícím nacionální hranice postsovětských státností...

4.2 Otázka úspěšnosti a dilema (re)integrace

Je potřeba si všimnout role budoucích elity postsovětských republik, přesněji té části „bývalých komunistických elit“, jež toužila přeměnit svůj sociální kapitál na „reálný“ a stát se třídou bohatých, ty jejichž podnikavost byla spíše jevem spojeným s omezeními a defekty sovětské společnosti. Plně se zde (i v případě ukrajinských elit) při formování nového systému uplatnil zákon sociální regenerace, „*který ve zkratce označuje toto: pokud se lidé (kádry) ze starého systému (politického, sociálního, ekonomického) dostanou do systému nového, pak se tyto kádry nepřizpůsobují novému systému, ale nutí systém přizpůsobit se jim a znovu oživují charakteristiky, atributy a podoby vzájemných vztahů, tak jak na to byli zvyklí dříve, dokonce i v civilním životním stylu.*“ [Vydrin, 2003, Zerkalo nedeli, № 37 (462)]

Specifická předperestrojková psychologie většiny nynějších postsovětských elit ji odděluje od ostatní části společnosti mnohem více než se zdá na první pohled.

„*Mocenský a správní aparát se vytváří během desetiletí tvrdé práce, nikoliv průrvou nařízení poblázněných diletantů, kteří se díky fortuně dostali k moci.*“ [Zinovjev, 2007, s.444] Bohužel v současných ukrajinských elitách se někteří diletanti stále pokouší budovat „nový velkoukrajinský národ“ právě onou průrvou nařízení...

Proto nepřekvapuje, že přístup který je tak podobný marxismu a dialektickému materialismu našel nový domov v nacionalistickém narativu ukrajinské historie(a nejen v ní – D. Ž). [Hagen, 1995, s.665]

Ale vraťme se k definici budoucích elit na konci osmdesátých let dvacátého století, jejichž ekonomicko sociálních charakteristika je velmi podobná pro všechny postsovětské elity, včetně ruské.

„*V sovětském Rusku neexistovala třída kapitalistů, ale existovaly tam početné vrstvy majetných lidí. V rámci komunistické společnosti zde existovali třídní formace nekapitalistického charakteru, založené zcela na komunálním základě, tato „třída“ vznikla ze stranické a státní byrokracie, ředitelů podniků (ve kterých existovala možnost snadného zisku ve svůj prospěch), velmi dobře placených „činitelů“ kultury, vůdců skupin organizovaného zločinu, podvodníků a dalších kategorií občanů komunistické společnosti, kteří byli spojeni s penězi a hmotnými statky. Komunistická třída bohatých se fakticky stala pánem sovětské společnosti, naverbovala k sobě ty občany, kteří byli nejvlivnější a nejvíce sklonní k obohacování. Tato třída bohatých se stala oporou těch*

změn v sovětské společnosti, které začaly v roce 1985 a vedly k rozpadu SSSR a katastrofickému stavu státu.

*Díky těmto změnám třída bohatých, která do této doby existovala ve skrytu, a dokonce byla považována za nezákonnou, se najednou vynořila na povrch a legalizovala se. ... **Velmi rychle se vytvářela nevýrobní třída, která si přisvojila celé hospodářství a zanechala nepatrné možnosti pro kapitalismus. Ruští podnikatelé, kteří se pokoušeli postupovat na základě principů kapitalismu, si stěžovali právě na tohle. Soukromé vlastnictví se zachovalo v plné síle pro třídu bohatých jako podmínka její existence.*** (zvýrazněno mnou – D. Ž.) *V tomto případě se nejedná o prostředek organizace hospodářského života společnosti, jak to platí v případě kapitalismu. Zde se jedná o prostředek uspokojení třídního egoismu. Třída bohatých není v tomto případě třídou vyrábějící.*“ [Zinovjev, 2007, s.178-179]

Ukrajinská „třída bohatých“ se té ruské blíží svým původem, zmíněným výše, asi nejvíce ze všech ostatních postsovětských elit. Jak s jistou dávkou ironie dodal S. N. Sidorenko *„epochální událost* (vyhlášení nezávislosti Ukrajiny – D. Ž.) *se stala skutečností pouze díky ukrajinským komunistům, kteří podpořili Státní výbor pro výjimečný stav SSSR a později dostali strach, že je poženou k odpovědnosti a rozhodli se chránit sebe sama od Jelcina a změn, které s ním přicházely, hranici nového státu.* [Sidorenko, 2005, s.17]

Můžeme říci, že zde začíná právě specifická odlišnost ukrajinských elit, od těch ruských. Touto odlišností je přístup k legitimaci moci, který byl ovlivněn právě existencí konfliktních narativů. Přičemž ten inklinující k nadnárodnímu projektu byl oslaben krizí projektu sovětského, což otvíralo širokou škálu možností pro „velkoukrajinské projekty“. Rozpad SSSR přinesl ukrajinským bohatým vrstvám (především bývalým nomenklaturním elitám) nejen možnost přeměnit svůj sociální kapitál na ekonomický, ale musely najít způsob, jak zůstat alespoň částečně u moci, aby mohly být garantovány výsledky privatizace. Musely se o moc podělit. S kým? S těmi kdo měli jednoduchou a jasnou odpověď pro všechny, s velkoukrajinskými nacionalisty.

„Státotvorné a nacionální faktory vytvořily pevnou symbiózu a začaly postupovat společně, začaly se vzájemně doplňovat, a tím se navzájem legitimizovat. I když tato symbióza umožňuje budovat ukrajinskou státnost a ukrajinské společenství, nicméně tím také objektivně zabraňuje rozvoji Ukrajiny jako státu a tlačí ji do začarovaného kruhu zápasu ukrajinskosti a ruskosti, proměňuje ji v rukojmí spekulativních dogmat a doktrín.“ [Marčukov, 2006, s.568]

Emilj Pain podotýká, že rozpad mnohonárodních států, takových jako SSSR je vždy spojen s krizí identit, lidé si těžce zvykají na nové státy, nové hranice a novou společenskou identifikaci, jejich vnímání „my“ se deformuje. Také konstatuje, že v současném postsovětském prostoru se tato krize identit projevuje ještě silněji. Zdůvodňuje to tím, že v postsovětském období konkurující „ideologemy komunismu a demokracie“ byly ve značné míře zdiskreditovány.

Podle mého názoru, k diskreditaci těchto idejí přispěly právě elity, které se staly elitami „bohatých“, ale nejsou ve své drtivé většině „elitami vyrábějícími“. *„Demokracie se v ranné postsovětské společnosti vnímala především jako nástroj k získání vysoké životní úrovně³³, takové jakou mají „oni“* [Pain, 2007, s.43] Jednoduše řečeno všichni chtěli hned všechno, ale vše dostali jen někteří...

Horliví vlastenci nové Velké Ukrajiny (tehdy mnozí věřili, že je to možné a nejen na západě Ukrajiny) začali budovat stát na principu etnicity, nikoliv na občanském základě. Přesně v duchu kategoričnosti velkukrajinského primordialismu – „buď bude Ukrajina taková jakou ji chceme, nebo to už není Ukrajina.“ Hlavním integračním apelem pro východní Ukrajince nebyly symbolické hodnoty, ale vcelku reálné hodnoty materiální. Emilj Pain popisuje, že představování si symbolických hodnot se musí opírat na určitou realitu, jinak se vytvořená představa začíná rychle rozostřovat, jako například iluze perestrojky, nebo začíná narážet na opačné představy.

„A formální stránka – existence pasu a jiných oficiálních příznaků občanství – nestačí na to, aby si všichni představili, že jsou části jednotného národa. Z toho vyplývá, že národy se nekonstruují z vůle vládců, neformátují se jednou provždy formálním právním statutem občana. Občané se sebeurčují v průběhu sociální praxe a tento proces je nepřetržitý.“ [Pain, 2007, s.44]

Pro ukrajinské bohaté vrstvy (tedy ty vrstvy, jež během transformace získaly ekonomický a politický kapitál) se stal ukrajinský Parlament hlavním trhem burzou

³³ Zde se věnuji především vlivu identit, čtenáře, kterého zajímají podrobná číselná data hospodářského vývoje a dopadů ekonomické transformace odkazují na informativně vyčerpávající práci založenou především na statistické analýze dat, sborník Kary-Murzy a Musienko. Autoři se věnují (především klíčovému období reformem v letech 1990–2007) komparaci ekonomik Ukrajiny, Ruska a Běloruska. Pouze podotknu, že Ukrajina má, ve srovnání s ostatními, nejhorší ukazatele stavu ekonomiky.

s politickými a ekonomickými pravomocemi (i rentami) a místem soupeření velkého byznysu, tento systém se etabloval především v období prezidentství Leonida Kučmy (1994–2004), bývalý prezident o tom napsal zcela upřímně: *„Naši poslanci se, v prvním období, nejdříve rozhlíželi a rozmyšleli si jaké výhody by jim mohli vyplynout. Poté co se jim zalíbila poslanecká křesla, už je od nich nemohlo nic odtrhnout. Mnozí na konci prvního volebního období už měli to svoje podnikání, u někoho velké u někoho skromnější. Každý už měl svoji „továrničku“. A podnikání vyžaduje stálou pozornost, neustálou činnost a stálé finanční injekce. Na nic dalšího už u člověka nezůstává ani čas, ani síly. Vpřed jej popohání vlastní apetit a také nesmiřitelná konkurence. To jsme zpozorovali i v našem parlamentu – konkurence a nekontrolovatelný apetit, který je důležitější než jakékoli ideologické hodnoty. A tady vidíme specifický prvek ukrajinské politiky – spolupráci parlamentu a výkonné moci. Zákonodárci a úředníci se staly byznys partnery. Začal zde fungovat prodej pravomocí, nebo přesněji těch možností, které tyto pravomoci poskytovaly. Ty mě – já Tobě. V tento proces směny – v tuto tržní politiku – nakonec nemohli zůstat nezapojeny i soudy a orgány činné v trestním řízení. Pokud budeme pokračovat ve smyslu této logiky, tak musím říci, že do tohoto systému se zapojila celá společnost.“* [Kučma, 2007, s.39]

V současnosti korupce dosáhla takové úrovně a byrokraté takové volnosti při využití svých pozic k nepřetržitému vlastnímu obohacování a obchodování s pravomocemi, že V. Ingulskij pro tento stav dokonce zavedl pojem **postindustriální feudalismus**. [Ingulskij, 2010, №49 (537)]

Dmitrij Skvorcov [Skvorcov, 2010, №48 (536)] shrnul nesplněná očekávání východních Ukrajinců a názory na počínání elit takto: *„Z hlediska blahobytu, Ukrajina zaujímá předposlední místo v Evropě. Za hranicí chudoby se nachází 78% obyvatel. Průměrná hodnota majetku Ukrajince je 2700 USD, což je jen o 200 USD více, než v Moldávii. Přitom v poslední desetiletí průměrný Moldavan zvýšil svůj majetek skoro čtyřikrát, ale Ukrajinec pouze třikrát. Abych smetl ze stolu nejruznější druhy halasných výtek, že na Ukrajině máme mnohem méně užitkových nerostů, na rozdíl od „surovinových“ Ruska a Kazachstánu, uvedu příklad Běloruska, které nemá žádné vlastní zdroje energie. Průměrný majetek Bělorusů je 6000 USD. Ale my máme na Ukrajině to, na co můžeme být hrdí, to co si oni asi nikdy neužijí. Průměrný majetek dvou set bohatých Ukrajinců je 50 000 000 000 USD, přičemž podíl prvních dvaceti představuje 30 000 000 000 USD.“*

Sliby nacionalistů o ekonomické soběstačnosti a skoro okamžité integraci s Evropou se stále ještě chápou jako představa života v blahobytu jako „oni“. Mimochodem jedním z nejdůležitějších apelů a očekávání „oranžové revoluce“ z roku 2004 bylo přesvědčení, že „volba prezidenta V. Juščenka automaticky znamená završení cesty do Evropy“, což bylo doprovázeno právě podtextem „budeme žít jako oni“. To však neznamená, že tato představa byla úplně racionální, naopak bylo v ní mnoho nadějí a iracionality, jak to vnímal např. velkoukrajinec Kiril Galuško [Galuško, 2010, s.77]:

„Události roku 2004 na Ukrajině byly příznakem boje dvou mýtu, ukrajinského a postsovětského. Jeden chtěl najít ukrajinské – nové a perspektivní, ten druhý sovětské – staré, a nějakým způsobem mu dát novou podobu.“

Nové a perspektivní, jak tvrdí Kiril Galuško takovým pro mnohé nemusí být, a někteří více věří starému, které je to pověstné zapomenuté nové... V dnešní době je na Ukrajině aktuální otázka, zda se připojit k nové celní unii Ruska, Běloruska a Kazachstánu, nebo pokračovat v eurointegraci.

Jurij Lukašin ve svém příznačně nazvaném článku „**Eurofetiš**“ potvrzuje nejen sílu dřívějších ekonomických a strukturních vazeb, ale i ukazuje na, někdy, opravdu iracionální snažení o eurointegraci (symbolické hodnoty bývají iracionální, a dostat se do Evropy a být součástí „západních institucí“ pro některé Velkoukrajince znamená něco víc, než ekonomickou výhodu). Lukašin ze statistických dat zjistil, že v roce 2010 obrat zboží a služeb mezi Ukrajinou a Ruskou Federací činil 41,6 miliard USD, a se všemi členskými státy EU dohromady 32 miliard USD. Také vypočítal, že pokud Celní Unie (Ruska, Běloruska a Kazachstánu) zavede vůči Ukrajině ochranné bariéry, Ukrajina bude mít ztráty ve výši skoro 10 miliard USD. Názorným příkladem nacionalistické iracionality, způsobené konfliktem soupeřících ukrajinských identit (a jejich vizí integrace) je způsob a následky nepromyšleného vstupu Ukrajiny do WTO v roce 2008.

„Jenom post factum se zjistilo, že snaha za každou cenu „předehnat Rusko“ nám způsobila obrovské ztráty. Úroveň celní ochrany, jež si Ukrajina „usmlouvala“ při vstupu do WTO, je dvakrát nižší než jednotný celní tarif Ruské federace. Výsledkem je, že ukrajinský výrobce je chráněn před expanzí zboží a služeb z vnějšku dvakrát méně, než ten ruský. Mimochodem, to samé můžeme říci pokud srovnáme ochranná opatření Ukrajiny a EU. Uvedu dva příklady, dovozní cla na některé potraviny dosahují v EU sta i více procent, ale Ukrajina se dokázala při vstupu do WTO zavázat snížit tato cla v rozmezí od deseti procent do nuly.“ [Лукашин, 2011, №14 (553)]

Jak je vidět racionalita, navíc ve vášnivém nacionálním diskurzu není vždy dobrým ukazatelem, ovšem každá akce vyvolává reakci a sebeidentifikace na základě sovětské identity nezmizela pouze čekala (a stále čeká) na svoji reformulaci.

Z článku **Proč nejsem Patriot Ukrajiny**. Dmitrije Slavského z města Nikolajev je zřetelně vidět krajní pozice ukrajinské všeruské identity jihovýchodu a velmi názorně ukazuje pocit „odcizení z Ukrajiny“ a zaslouží si rozsáhlejší citaci³⁴, je datovaný 26.02.2010 a polemizuje se zde o možnosti přijetí (velko)ukrajinské identity. Připomínám je to otevřený dopis, nikoliv kabinetní formulace, ale ukazuje, že i v roce 2010 tyto pocity hrají svoji roli.

„Stal jsem se občanem nového státu jenom proto, že jsem se narodil a žil na tomto území, a přesto jsem se za 18 let jeho patriotem. ... patriotismus, hrdost za historii a úspěchy Vlasti, jsou u člověka minimálně od útlého mládí, jak se říká v krvi.

U mě stejně jako u celé řady dalších, už od ranních let (jsem ještě poměrně mladý člověk), byl patriotismus spojen s pocitem lásky k Vlasti – Sovětskému Svazu – který byl všemi spravedlivě spojován s Ruskem. Samozřejmě jsme viděli nedostatky tehdejšího režimu, vyprávěli si vtipy o marazmatickém generálním tajemníkovi, záviděli hojnosti v obchodech na Západě a byli rozhořčeni absencí demokratických svobod.

Ale také jsme byli hrdí na svoji zemi, která jako první poslala člověka do vesmíru a která zlomila vaz fašizmu. Byli jsme hrdí na její tisíciletou historii, s jejími mnoha slavnými vítězstvími, desítkami géníů, co jsme darovali světu a stovkami, ne-li tisíci, prostě nadaných osobností, kteří se utvrdili ve všech sférách lidské činnosti.

A tuto velkou Vlast mi vzali a prohlásili ji „impériem zla“. Moje malá vlast (rodné město) se stalo součástí nového státu – Ukrajina – který nikdo dříve neodděloval od Ruska. Samozřejmě, mohl jsem se pokusit mít rád novou Vlast, když už ne srdcem, tak rozumem. Ale nezdařilo se! Není možné „zdravým“ rozumem přijmout historii těch „hrdinů“, které nám ideologové nového státu nabídli místo zavrhnutých. Dokonce takový génius světového formátu jakým je Gogol, který jako nikdo jiný oslavoval Malorusko (Ukrajinu) a zcela vážně se mohl stát „vizitkou“ nezávislé Ukrajiny, byl jimi fakticky zavrhnut díky svému ruskému patriotismu.

Ano, pro Nás obyvatele jihovýchodu je tahle „nová“ (my jsem nikam neodjížděli ze svých domovů a měst) Vlast není matkou, ale skutečnou macechou! ...Existuje zde dělení

³⁴ dostupný in <http://www.2000.net.ua/c/64198>

občanů nového státu na „správné“ (čím západněji, tím správněji) a „nesprávné“, které je potřeba „naučit být Ukrajincem“ ... Není třeba zmiňovat i zcela zřejmé převládání rodáků ze Západní Ukrajiny mezi kyjevským establishmentem, ani jejich „výsadek“ na klíčové posty ve východních oblastech, při úplné nepřítomnosti pohybu v opačném směru.“

Přímo „schauerovskou otázkou“ pokládá S. N. Sidorenko, kdy uvažuje o vztahu dvou kultur a dvou identit, ukrajinské a ruské. Nejdříve kritizuje a obviňuje z pokrytectví tu část (velko)ukrajinsky založené inteligence (především „ruchovce“ první vlny devadesátých), jež nejdříve oslavovala „marxismus-leninismus“ (cituje jejich oslavná díla z dob reálného socialismu) [Sidorenko, 2005, s.16-30]. Po získání nezávislosti tato část „buditelů“ se stejným stranickým přístupem začala „budování nového národa a kultury“. Používá dokonce v tomto kontextu termín „*kulturní revoluce*“ [Sidorenko, 2005, s.37]. Stejně jako i jiní autoři (Mirošničenko, Marčukov, Žilcov,...), ale více v kulturním kontextu obviňuje tyto představitele ze spojenectví s postsovětskou nomenklaturní byrokracií. [Sidorenko, 2005, s.21]:

*„...nacionální inteligence využila moci byrokratů, aby donucovacími prostředky státu přinutila většinu obyvatelstva Ukrajiny změnit kulturní orientaci. A to proto, že žádným jiným způsobem nelze donutit ukrajinské obyvatelstvo odmítnout velikou ruskou kulturu, v jejíž tvorbě sehráli svoji roli i urozenci Jižní Rusi. Odmítnout ji ve prospěch kultury čistě ukrajinské, která těžko někdy v brzké době bude mít dostatečně sil na to, aby si mohla nárokovat roli plnocenné náhrady kultury **všeruské**. (zvýrazněno mnou – D. Ž.)³⁵*

Odhodiv ruskou kulturu, Ukrajina se stejnou lehkostí odhodila i tu část světového kulturního dědictví, které z různých důvodů nevyhovovalo bolševikům a které se s příchodem glasnosti začalo aktivně vydávat, bohužel ne u nás. ... Ukrajinská nezávislost je, kromě všeho jiného, také nezávislostí na kultuře vyššího typu, a proto snaha ji získat (tj. nezávislost ukrajinské kultury) v duchovním smyslu není ničím jiným, než bojem za právo místo po dvou, znovu chodit po čtyřech...“ [Sidorenko, 2005, s.48-49]

³⁵ Chci ještě doplnit, že v tomto smyslu všeruská kultura nevyklučuje kulturu ukrajinskou, ale je chápána více ve smyslu specifického organického regionálního doplnění, pastorálního charakteru, přesně tak jak byl chápána v carském Rusku, a jak to fakticky v rámci diglosie platilo, s určitými výhradami, pro období SSSR.

Mluví také se skepsí, zda na současné úrovni rozvoje ukrajinského jazyka je ukrajinština se svými výrazovými možnostmi schopna plnohodnotně umožnit přístup ke světové kultuře. Což zároveň pokládá otázku, proč vytvářet nový prostředek k vnímání světových kultur, když něco takového už dávno máme – literaturu a kulturu všeruskou? [Sidorenko, 2005, s.50]:

„Co se týče kulturního přeorientování se Ukrajiny na Evropu, od Puškina a Dostojevského k Schillerovi a Shakespearovi, tak co se týče těchto nadějí, můžeme jich rovnou zanechat. Puškina už máme (i když brzo už budeme muset říci – měli jsme), pochopí jej každý Ukrajinec. U Schillera platí, že pokud se Ukrajinec nenaučí německý jazyk (alespoň na té úrovni, na jaké ovládá ruský), nenarodí se a neprožije život v Německu, tak může získat jen chabý odraz originálu. ... Historické podmínky určily, že se na Ukrajině utvořila taková situace, kdy se drtivá většina Ukrajinců rozvíjela nikoliv v jedné, ale ve dvou paralelních, navzájem se ovlivňujících kulturách, a v této skutečnosti není potřeba vidět nedostatek, ale naopak výhodu. Proto je přinejmenším nerozumné přistupovat k řešení otázky s čistou formálností a ponechávat Ukrajinci jen jednu část jeho kulturní podoby a zahodit druhou, která byla a v dohledné perspektivě bude pro Ukrajince jediným zdrojem, jenž mu umožňuje přístup k bohatství světové kultury.“

S. N. Sidorenko také popisuje jiným způsobem z hlediska kultury, dva naše sledované existující ukrajinské narativy „čistě“ ukrajinskou (identita – západní Ukrajinec) a (identita – Východní Ukrajinec) ukrajinsko všeruskou.

„ V dnešní Ukrajině se na sebe nanáší dva paralelně probíhající procesy. Proces formování ukrajinského národa a kultury, zahánějící všechny, kdo jdou touto cestou, na několik století zpět do období kultury-kojence. Druhý proces – pokračující rozvoj tisícileté ruské kultury (tedy cestou, kterou dosud postupovala Ukrajina) . Tato (ruská) kultura i přestože prožila v dvacátém století globální krizi, má nepochybně před sebou obrovskou perspektivu. Proto se každý Ukrajinec bude muset rozhodnout, v jakém období chce žít, v 17. století, nebo 21. století a cíle jakého století chce řešit.“ [Sidorenko, 2005, s.48-49]

5. Závěr

Je zajímavé pozorovat jak nová vlna nacionalismu, která zasáhla prostor Východní Evropy po rozpadu Sovětského svazu, utváří podobu nacionálních svazových republik, jež začaly naplňovat vakuum své formální státní existence novým obsahem nacionalistické suverenity a začaly se „stachanovskou“ vervou „budovat a budit“ a přizpůsobovat, více či méně zapomenuté, aspekty národní identity a historických mýtů potřebám své legitimacy. V mnohém všechny problémy a odlišnosti transformace těchto postsovětských národních identit (proto i transformace režimů zde probíhá jinak než v ostatních částech Evropy) předurčila hluboká krize legitimacy komunistické ideologie.

Hlubina krize ovšem byla mnohem větší, než u jiných komunistických států „Východního bloku“. Tento zcela zásadní rozdíl spočívá v tom, že Sovětský svaz jako stát měl nadnacionální zdroj legitimacy. *„Ideokracii. Fakticky nositelem suverenity byla Strana, jež zastupovala globální Ideologii.“* [Remizov, KM, 5.02.2011]

V tom byla mnohem blíže předrevolučnímu pojetí legitimacy, kde jejím hlavním nositelem byla Dynastie, jež zastupovala ještě starší ideologii, Pravoslaví³⁶.

³⁶ Otázka vztahů a potenciálů hierarchie identit v nadnacionálním pojetí, pravoslavně dynastickém, si vyžaduje podrobné samostatné vypracování (nemluvě o Moskevské Rusi, představující odlišný fenomén) – včetně kvalitativních rozdílů carského Ruska od ostatních dynastických říší – tj. i otázky předmoderní identity národů, především těch věrných „Bílému Carovi“, které se lišily stejně jako se ruský feudalismus lišil od západního. Projekt ideokratického nadnárodní pojetí carského Ruska se ovšem rozplynul během zlomových událostí První světové války. Všechny jeho relevantní parametry byly nakonec zachovány, vstřebány a přeformátovány v rámci projektu sovětského.

Také chci poznamenat, že jsem si vědom role, jež hrálo soupeření „fantomů ideálních vlastí“ polského (respektive polsko-litevsko-ruského) a ruského (respektive všeruského) na ukrajinský nacionální projekt(respektive na jeho fázi A v 19.stol). Ale tento faktor nebyl natolik zásadní, aby kvalitativně ovlivnil dichotomii vztahu ukrajinský-všeruský. Navíc pokud chceme zkoumat fenomén toho „litevsko ruského“ soupeření vracíme se už hluboko do středověku, kdy existovaly alternativy vlastního ruského centralizačního projektu, minimálně v zápase Moskvy a Tveri, Smoljenska a Rjazani. Nicméně tyto „projekty ideálních vlastí“ už jsou alternativy středověké minulosti a s etablováním moderní ukrajinské nacionální dichotomie nesouvisí. O podrobnostech těchto středověkých alternativ viz.

Широкоград А.Б. Альтернатива Москве. Великие княжества Смоленское,Рязаньское,Тверское. Москва АСТ.2010

Широкоград.А.Б. Русь и Литва Москва. Вече 2008

Tyto problémy legitimizace nových národních států (s nimiž se střetly národy Habsburské dynastie už po první světové válce) se v mnohém podobají těm, které prožívají dnes národy bývalého SSSR. Ovšem tady jakákoli podobnost končí, protože sociální i politická modernizace sovětských národů v rámci socialismu „Velkého skoku“ a Velké vlastenecké války je definitivně odlišila. Což také důkazem toho, že modernizace může probíhat na různých ideologicko ekonomických základech a výsledné identity se liší i ve vnímání hodnotových priorit.

Ale vraťme se k otázce Ukrajiny a ukrajinských identit. První závěr, jež tady musíme vyslovit je, že díky politice „korenizacii“ a možnostem (a také omezením!), které jim otevřel mobilizačně centralizační (nejen stranický) aparát bolševiků, mohli představitelé ukrajinského národního hnutí v dvacátých letech a na začátku let třicátých zakončit budování národa (fáze C podle Hrocha) na základě následující definice:

*„Národ je historickým vývojem vzniklé stabilní společenství osob, které vzniklo na základě společného jazykového, teritoriálního, ekonomického života a mentality, která se projevuje ve společné kultuře. ... Přitom je nutno podtrhnout, že všechny tyto příznaky, pokud se budou brát odděleně, nedostačují k definici národa. Navíc, **stačí zaznamenat nepřítomnost alespoň jednoho z těchto příznaků, a národ už se za takový nemůže považovat.**“³⁷ (podtrženo mnou – D. Ž.) [Stalin, 1946, T2, s.296-297]*

Pod tímto vlivem se vnímání koncepce trojjediného Ruského národa (Velikorusů, Malorusů a Bělorusů) v pohledu mas posunulo k **vnímání tří bratrských národů** a Ukrajina a Rusko se stalo nikoliv částmi jednoho, „**ale dvěma částmi jednoho celku** ... *pro sovětské občany se současné Rusku zužilo do hranic RSFSR.*“ [Popov, 2010, №46 (534)] Ovšem tento sovětský projekt ukrajinského národa byl založen **na pozitivní dominantě**, jež společně s tvorbou nadnacionálního sovětského projektu napomáhala ustanovení mnohem stabilnější a jednotnější identity než je tomu dnes...

Jedním z klíčových „zdrojových“ problémů ukrajinského národa představuje tu skutečnost, že je národem velmi mladým, uvědomuje si sám sebe teprve necelé století. Přitom jeho vznik je spojen, s dnes v očích elit zdiskreditovanou, myšlenkou komunismu. Ovšem v očích velké části obyvatel Ukrajiny se zdiskreditovaly právě elity,

³⁷ Konec toho citátu jsem nepodtrhl náhodou, připomíná s jakou „papírově kabinetní“ zuřivostí se, po roce 1991, radikální představitelé velkoukrajinské primordialistické koncepce snaží dodržet právě všechny tyto formální stránky, mající dokázat plnocennost národní existence ironicky přesně podle definice I. V. Stalina.

díky svému sociálně ekonomickému egoismu a pokusy jej zakrýt radikální verzí soborného velkukrajinského nacionalismu, založeného na negativní dominantě.

Jedno je zcela jasné, bez koncepce rozvoje (všeruské nebo samostatné ukrajinské – to už záleží na samých Ukrajincích) založené na pozitivní dominantě, ukrajinská identita zůstane rukojmím dogmatismu a iluzí „své neplnohodnotnosti“ a stejně neplnohodnotně budou vypadat i všechny atributy novodobé ukrajinské státnosti...

Zdá se, že poslední slovo ve sporu ukrajinských identit bude mít, jako vždy všeruská otázka... Současné vládnoucí ruské elity, jež mají velmi podobný původ a trpí stejným sociálním a ekonomickým egoismem, jako ostatní elity bývalých sovětských republik se od nich odlišují především, jaksí kvantitativním faktorem – řádově většími možnostmi a zdroji jež mohou využít ke svému pohodlnému životu. Současná vládnoucí ruská (rossijskaja) elita nemá konkrétní ideovou koncepci rozvoje v jakémkoli směru. Tento trend není dlouhodobě udržitelný, navíc Ruská federace připomíná se svými nacionálními republikami zmenšený model SSSR, ovšem narozdíl od něj (zatím?) nemá ideokratickou koncepci, jež má nadnacionální apel, který by úspěšně tlumil nacionální problematiku. Mnozí si to začínají uvědomovat a diskuse na toto téma jsou stále hlasitější. Už od poloviny desátých let 21. století se začíná znovu objevovat diskuse na téma všeruskosti a tady už není daleko k tématu „sbírání zemí“. Jak napsal sovětský ukrajinec Maksim Michajlenko: *„Je potřeba překonat svůj egoismus a začít se nějakým způsobem sjednocovat a nesedat na lep laciným ideologiím.“* [Michajlenko, 2011 №10 (549)]

A není na postsovětském prostoru není osamocen, ruský politolog Aleksej Puškov ve svém článku „Ideologie pragmatizmu je ideologií šakalů“ píše: *„Rusko musí být „jen normálním státem“, ve kterém je komfortní žít. Jak vůbec může heslo nabytí komfortu být státní ideologií? Nechápu, jak se to dá vyslovit. Přece neřekneš „vpřed k komfortnosti!“ ... Myslím, že „konformita“ je měšťáckým heslem, který nemůže být seriózním ideologickým základem rozvoje státu a společnosti. Ve skutečnosti je to heslo „sociálních pštrosů“. Lidí jež se rozhodli vytvořit vlastní malý pohodlný svět, ve kterém budou prosperovat. Toto platí pro 5–7% obyvatel Ruska, jež patří k nejvyšší vrstvě společnosti, ti si opravdu zajistili komfortní život. Ale opakuj, nacionální ideologii, která může mobilizovat národ, konformita být nemůže...“* [Puškov, KM, 11.03.2010]

Sovětský člověk snil o Vesmíru, o čem bude (bude-li?) snít jeho nová všeruská podoba?

6. Použitá literatura

Мемоа́ры

Кучма, Л. После Майдана Записки президента 2005–2006. Киев. «Довира» Москва. «Время» 2007

Кучма, Л. Украина - не Россия. Москва.. Время 2003

Prameny

Бондаренко, Н.С. Славянский этногенез и становление украинского народа. Киев. Феникс 2007

Борисенко, Е. Феномен советской украинизации. 1920–1930-е годы. Москва. Европа 2006

Галин, В.В. Запретная политэкономия революция по-русски. Москва. Алгоритм 2006

Галушко К. Украинский национализм: ликбез для русских, или кто и зачем придумал Украину. Київ. Темпора 2010

Гумилев, Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. Москва. Айрис-пресс 2007

Жильцов, С.С. Неоконченная пьеса «оранжевой» Украины. Москва. Междунар. отношения 2005

Зиновьев, А.А. Запад. Москва. Алогритм Эксмо 2007

Крыштановская О. В. Анатомия российской элиты. Москва. Захаров 2005

Марчуков, А.В. Украинское национальное движение: УССР 1920–1930-е годы. Москва. Наука 2006

Миллер, А.И. Украинский вопрос в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX века Санкт-Петербург. Алетейя 2000

Миллер, А.И. Империя Романовых и национализм: Эссе по методологии исторического исследования. Москва. Новое литературное обозрение 2006

Орлов, А. Украинская матрица. Перезагрузка. Москва. Поколение 2006

Сидоренко, С.Н. Украина тоже Россия. Москва. Альтернатива 2005

Щеголев С.Н. История «украинского» сепаратизма. Москва. Имперская традиция 2004

Широкопад А. Б. Россия — Англия: неизвестная война, 1857–1907 Москва. АСТ 2003

Hroch, M. Národy nejsou dílem náhody: Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů. Praha. SLON 2009

Sborníky

Сталин И.В. Марксизм и национальный вопрос 1946, dostupný in http://grachev62.narod.ru/stalin/t2/t2_48.htm, taktéž viz. Сочинения. – Т. 2. – Москва. ОГИЗ; Государственное издательство политической литературы, 1946. С. 290-367.

Хрох, М. От национальных движений к полностью сформировавшейся нации: процесс строительства наций в Европе, in *Андерсон Б.* (ed.) Нации и национализм, Москва. Праксис 2000, s.121-146

Чешко, С., Роль этнонационализма в распаде СССР. in *Севостьянов, Г.* (ed.) Трагедия великой державы. Национальный вопрос и распад Советского Союза. Москва. Социально-политическая МЫСЛЬ 2005, s.443-468

taktéž dostupný in http://scepsis.ru/library/id_1763.html

Anderson, B. 2003. Pomyslná společenství. in *Hroch, M.* (ed.). Pohledy na národ a nacionalismus. Praha. SLON, 2003, s.239-269

Best H., Higley J. (ed.) Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives. Leiden. Boston. Brill 2010

Smith, D.A. Etnický základ národní identity. in *Hroch, M.* (ed.) Pohledy na národ a nacionalismus. Praha. SLON 2003, s.270-293

Články

Выдрин, Д. Эпоха президента Кучмы (и немного после). 2003, dostupný in <http://www.mirror.kiev.ua/1000/1550/42493/> taktéž viz. časopis Зеркало недели № 37 (462) 27 сентября — 3 октября 2003

Ингульский, В. Постиндустриальный феодализм: зарисовки из жизни украинских сеньоров. 2010, dostupný in <http://2000.net.ua/2000/svoboda-slova/sotsium/70523> taktéž viz. časopis 2000 №49 (537) 10 - 16 декабря 2010

Лукашин, Ю. Еврофетиш. 2011, dostupný in <http://2000.net.ua/2000/forum/rossija/72926> taktéž viz. časopis 2000 №14 (553) 8 - 14 апреля 2011

Мартыненко, А. Кавалерийских атак не будет, 2011 dostupný in <http://2000.net.ua/2000/aspekty/slovo/72876> taktéž viz. časopis 2000 №14 (553) 8 - 14 апреля 2011

Миллер, А. Нация как рамка политической жизни. viz. časopis Pro et Contra № 3(37) май – июнь 2007, s.6-21

Михайленко, М. Улыбка Алисы Селезневой, 2011 dostupný in <http://2000.net.ua/2000/svoboda-slova/rakurs/72037> taktéž viz. časopis 2000 №10 (549) 11 - 17 марта 2011

Паин, Э. Россия между империей и нацией. viz. časopis Pro et Contra № 3(37) май –июнь 2007, s.42-60

Попов, А. Размышления по мотивам имперских осколков и пазлов, 2010 dostupný in <http://2000.net.ua/2000/svoboda-slova/rezonans/69764> taktěž viz. časopis 2000 №46 (534) 26 ноября - 2 декабря 2010

Скворцов, Д. В 1991-м нас развели вопросом колбасы, 2010 dostupný in <http://2000.net.ua/2000/svoboda-slova/vybor/70382> taktěž viz. časopis 2000 №48 (536) 3 - 9 декабря 2010

ЧЕ, А. Олег Хавич: «Единственные люди, которые могут уничтожить соборную Западную Украину, это галицкие сепаратисты», 2011 dostupný in <http://2000.net.ua/2000/forum/mnenie/71280> taktěž viz. časopis 2000 №3 (542) 21 - 27 января 2011

Grabowicz, G. G. "Ukrainian Studies: Framing the Contexts." Slavic Review 54.3 (Fall). 1995, s.674-90

Hagen, M. "Does Ukraine Have a History?" Slavic Review 54.3 (Fall). 1995, s.658-673

Hall A. J. Nacionalismy utříděné a vysvětlené. Sociologický časopis. Vol. 31 (No. 2). 1995, s.149-168

Internetové zdroje

Аксененко, С. Об украинском национализме и украинской национальной идее. dostupný in <http://www.hrono.ru/statii/2009/aks02naciukr.php>

Бузина, О. Концлагерь для «неправильных» галичан. dostupný in <http://www.ukrstor.com/talergof/konclagerdlyaneppravilnyhg.html>

Мирошниченко, П. Я. Мирошниченко, Н. П. Эволюция украинского национализма dostupný in <http://www.ukrstor.com/ukrstor/mirosnicenko-ukrnaz.html>

Тёрох, И. И. Украинизация Галичины. 1939, dostupný in http://ukrstor.com/ukrstor/ukr_gali.html

Пушков, А. «Идеология прагматизма - это идеология шакалов» (11.03.2010), dostupný in http://www.km.ru/news/ideologiya_pragmatizma_-_eto_ide

Ремизов, М. Национализмы правящего класса (5.02.2011), dostupný in <http://www.news.km.ru/natsionalizmu-pravyashchego-klassa>

Славский, Д. Почему я не патриот Украины?(26.02.2010), dostupný in <http://www.2000.net.ua/c/64198>

Федоров, Д. Министр культуры Украины отозвался о Тарасе Бульбе, dostupný in http://www.eurosmi.ru/ministr_kultury_ukrainy_otozvalsya_o_tarase_bulbe.html

<http://i-soc.com.ua/institute/>

<http://www.gallup.com>